

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลัก
สัมมาอาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งได้
ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 - 1.1 ภูมิประเทศ
 - 1.2 การแบ่งเขต
2. องค์การบริหารส่วนตำบล
3. หลักสัมมาอาชีวะของชุมชน
 - 3.1 ความสุจริต
 - 3.2 ความรู้ประมาณ
 - 3.3 ความขยันอดทน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
 - 4.1 ชุมชนคุณภาพ
 - 4.2 ชุมชนแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้
 - 4.3 ชุมชนสามานฉันท์และเอื้ออาทรกัน
5. ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะกับการพัฒนา
เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชน
6. ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สภาพทั่วไป (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2547)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสาน ประกอบด้วย 19 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม มุกดาหาร ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ อุบลราชธานี และ อุบลราชธานี

มีพื้นที่ประมาณ 170,226 ตารางกิโลเมตร หรือ 1 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ตั้งอยู่บนที่ราบสูงโคราช ภูมิประเทศ ทั้งภาคยกตัวสูงเป็นขอบแยกตัวออกจากภาคกลางอย่างชัดเจน ประกอบด้วยเทือกเขาสูงทางทิศตะวันตกและทิศใต้ เทือกเขาทิศตะวันตกมีความสูงเฉลี่ย 500-1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล มียอดเขาที่สูงที่สุดในภาคอีสานคือ ยอดภูหลวง มีความสูง 1,571 เมตร และภูกระดึงสูง 1,325 เมตร เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำพอง แม่น้ำเลย แม่น้ำพรม แม่น้ำชี และลำตะคอง

ทางด้านทิศใต้มีเทือกเขาชันกำแพง และเทือกเขาพนมดงรัก กั้นระหว่างภาคอีสานของไทย กับกัมพูชา และลาว มีความสูงเฉลี่ย 400-700 เมตร ยอดเขาเขียวเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดอยู่ทางตอนใต้ สูงประมาณ 1,292 เมตร

ส่วนตอนกลางของภาคมีเทือกเขาภูพานทอดตัวจากเหนือลงสู่ทิศใต้ แบ่งภาคอีสานออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. แอ่งโคราช คือ บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำชี และแม่น้ำมูล มีพื้นที่ 3 ใน 4 ของภาคอีสานทั้งหมด
2. แอ่งสกลนคร คือบริเวณตอนเหนือของเทือกเขาภูพาน และบริเวณที่ราบลุ่มน้ำโขง การค้นพบโครงกระดูก และรอยเท้าไดโนเสาร์บนแผ่นหินทรายที่อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น อำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย และอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ หรือแม้แต่ภาพเขียนของมนุษย์โบราณตามผนังถ้ำ รวมทั้งวัฒนธรรมบ้านเชียง และซากโบราณวัตถุมากมาย ทำให้การขุดค้นหาร่องรอยอารยธรรมในอดีตของดินแดนอันมั่งคั่งแห่งนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่รู้จบ

แม้ว่าชาวอีสานที่อาศัยอยู่ในที่ราบสูงโคราสนี้ จะประกอบด้วยกลุ่มชนหลายเผ่า เช่น เขมร ลัวะ (กูย) แสก ย้อ ผู้ไทย กะโสี (โซ่) รวมทั้งไทยโคราช ซึ่งแต่ละเผ่าย่อมมีความแตกต่างกัน แต่วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยึดมั่นอยู่ในจารีตประเพณี ที่เรียกว่า "ฮีตบ้านคองเมือง" และ "ฮีตสิบสองคองสิบสี่" สอนให้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร่วมกิจกรรมสังคมและ งานบุญงานกุศลเป็นประจำ ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนเหล่านี้มีความสุขตลอดมา

ด้วยอุปนิสัยขยันขันแข็ง และสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์ จิตใจผ่องใสอ่อนโยน และเวลาที่ว่างจากการทำนา จึงคิดสร้าง สรรคงานศิลป์ในรูปแบบต่าง ๆ ผ้าไหมลายสวย ผ้าฝ้ายทอมือที่นับวันจะหายากข้าวของเครื่องใช้ เครื่องจักสาน และเครื่องปั้นดินเผาสร้างรายได้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

ความอุดมสมบูรณ์ด้วยธรรมชาติที่สวยงามบนยอดเขาสูงหลายแห่ง แหล่งรวมอารยธรรมโบราณนับพันปีที่ทรงคุณค่า ทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนวัฒนธรรมพื้นบ้าน วิถีชีวิตที่เรียบง่าย และความมีน้ำใจของชาวอีสาน ยังคงเป็นเสน่ห์ที่มัดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยือนอีสานอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน

สภาพเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในอดีตเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา โดยประมาณครึ่งหนึ่งของการผลิตรวม มีการพึ่งพิงภาคการเกษตร ในปี 2518 ลดเหลือประมาณร้อยละ 20 ในปัจจุบันการผลิตมีการปรับตัวสู่ภาคการค้า ภาคอุตสาหกรรม และบริการมากขึ้น โครงสร้างทางการผลิตยังคงมีสัดส่วนของสาขาเกษตรกรรม และมีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ จากร้อย 29.3 ในปี 2533 ลดเหลือร้อยละ 22.2 ในปี 2538 การเกษตรมีการพัฒนาขึ้นมาก ปัจจุบันมีการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ขนาดกลางและขนาดเล็ก จำนวน 182 แห่ง ส่งผลให้พื้นที่การเกษตรประมาณ 3.0 ล้านไร่ ทำให้มีการพัฒนาด้านการเพาะปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์มากขึ้น มีการกระจายการเพาะปลูกพืชหลายชนิดจากในอดีตที่เคยปลูกพืชหลัก เช่น ข้าว มันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพด ในปัจจุบันมีการปลูกพืชผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น ยางพารา ออ่นในพื้นที่ที่เหมาะสม รวมถึงการพัฒนาระบบการผลิตและการตลาดในรูปแบบตลาดซื้อตกลง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2541, หน้า 93).

การแบ่งเขตท้องที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2546) ได้กล่าวอ้างถึงการแบ่งเขตท้องที่ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2545 ไว้ว่า เพื่อให้การแบ่งเขตท้องที่ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย สอดคล้องมตรัฐมนตรี จึงได้ยึดการแบ่งเขตท้องที่ ตามเขตพื้นที่การตรวจราชการของสำนักนายกรัฐมนตรี ดังนี้

1. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 1 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดสระบุรี จังหวัดลพบุรี จังหวัดนครนายก จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดชัยนาท
2. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 2 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดชลบุรี จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี จังหวัดตราด และจังหวัดสระแก้ว

3. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 3 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดนครพนม จังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดยโสธร

4. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 4 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดขอนแก่น จังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร และจังหวัดหนองบัวลำภู

5. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 5 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

6. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 6 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดพิจิตร จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน

7. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 7 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดนครปฐม จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดราชบุรี และจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

8. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 8 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดชุมพร จังหวัดระนอง จังหวัดพังงา จังหวัดกระบี่ และจังหวัดภูเก็ต

9. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 9 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดยะลา จังหวัดสงขลา จังหวัดสตูล จังหวัดพัทลุง จังหวัดตรัง จังหวัดปัตตานี และนราธิวาส

10. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 10 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดนนทบุรี จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดปทุมธานี และจังหวัดอ่างทอง

11. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 11 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดมหาสารคาม

12. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 12 มีความรับผิดชอบภายในท้องที่ คือ จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดตาก และจังหวัดสุโขทัย

ดังนั้นผู้วิจัยจึงยึดการแบ่งเขตและเรียกชื่อเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามเขตท้องที่ของกรมพัฒนาชุมชน เป็นเขตการศึกษาในงานวิจัยนี้

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเขต 3

เขต 3 มี 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดนครพนม จังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดยโสธร

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศ หมายถึง ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเขต 3 อยู่ทิศตะวันออกของภาค ภูมิประเทศส่วนมากเป็นที่ลุ่ม ซึ่งอยู่ระหว่างแอ่งสกลนครและแอ่งโคราช ดังนั้นคือ จังหวัดนครพนม มุกดาหาร อยู่ในส่วนของแอ่งสกลนคร ส่วนจังหวัดอุบลราชธานี ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ อำนาจเจริญ และจังหวัดยโสธร อยู่ในส่วนของแอ่งโคราช

ความสูงของเมืองจากระดับน้ำทะเลอยู่ในระดับปานกลาง เช่น อุบลราชธานี 123 เมตร ร้อยเอ็ด 140 เมตร นครพนม 140 เมตร และบริเวณช่องบกจังหวัดอุบลราชธานียังได้ชื่อว่า เป็นจุดรวมของพรมแดนระหว่าง 3 ประเทศ คือ ประเทศไทย ลาว และกัมพูชา

นอกจากนี้ยังมีทิวเขาภูพาน พาดเป็นแนวทางตอนในของภาค ตั้งต้นจากจังหวัดอุดรธานี ไปทางทิศตะวันออก จนถึงจังหวัดอุบลราชธานี เป็นแนวแบ่งเขตจังหวัดระหว่างจังหวัดกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ยโสธร กับจังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหาร (นินา ท คัมภีร์ญาณนนท์, ผ่องศรี จันท้าว และสุรางค์ศรี ดันเสียงสม, 2533, หน้า 86- 88)

สภาพทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติ ที่เรียกว่าบึงไค้งหรือกุด ซึ่งประเสริฐ วิทยารัฐ, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, เตือนใจ เกตุษา และสุนทร ณ รังสี (2535, หน้า 650, 2542, หน้า 25) ได้กล่าวถึงรายละเอียดว่า บึงไค้งหรือกุด (ภาษาท้องถิ่นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียก บึงไค้งว่า กุด หมายถึง ถิ่น) นั้น เป็นบึงไค้งตลอดลำน้ำชี เกี่ยวเนื่องกันเริ่มตั้งแต่จังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด จนถึงจังหวัดยโสธร ซึ่งจะเกิดในบริเวณที่ราบ ตามลักษณะการไหลของลำน้ำในบริเวณที่ราบอัตราความเร็วของการไหลลดลง แต่ลำน้ำจะคดโค้งเพื่อที่จะรักษาระดับน้ำในลำน้ำไว้ การคดโค้งของลำน้ำถ้ามีมาก ๆ ส่วนคดโค้งนั้นอาจถูกตัดขาดไป บางแห่งช่วงที่ถูกตัดขาด ยังมีร่องน้ำเชื่อมกับลำน้ำเดิมแต่บางแห่งส่วนของบึงไค้งจะอยู่ห่างไกลกับลำน้ำเดิม แต่ส่วนมากเมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจากลำน้ำเดิมจะไหลล้นลงสู่บึงไค้งหลายแห่ง บึงไค้งจะตื้นเขินจะมีน้ำขังอยู่บ้างในฤดูฝนแต่จะไม่มีน้ำขังในฤดูแล้ง

แหล่งกำเนิดทางวัฒนธรรม

แหล่งกำเนิดทางวัฒนธรรม หมายถึง แหล่งกำหนดความเป็นมาของวัฒนธรรมด้านโบราณวัตถุที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในยุคก่อน และมีอิทธิพลมาถึงคนรุ่นหลังในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นด้านความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังมีหลักฐานปรากฏเป็นแนวทางการศึกษามาว่า วัฒนธรรมในเขตนี้ มีความสืบทอดเกี่ยวเนื่องมาจากดินแดนของอาณาจักรโคตรบูร

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 เคยเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองในบริเวณที่เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และตอนกลางของประเทศลาวปัจจุบัน เชื่อว่าศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครพนมมีตำนานอุรังคธาตุ ซึ่งเป็นตำนานของหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเชื่อกันว่า เมืองโคตรบูรตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง บริเวณเมืองท่าแขกเก่าในเขตประเทศลาวปัจจุบัน

มติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบรรยายไว้ในหนังสือ พงศาวดารสยาม ว่า โคตรบูรหรือพนมเป็นอาณาจักรหนึ่ง ตั้งราชธานีอยู่ที่นครพนม ซึ่งคำว่า พนมนี้ จีนเรียกว่า ฟูนัน จากพระวินิจฉัยนี้ทำให้เข้าใจว่า อาณาจักรโคตรบูรและฟูนันอาจเป็นอาณาจักรเดียวกันหรือมีละนนครพนม ซึ่งเป็นที่อาณาจักรโคตรบูรก็เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรฟูนันด้วย จึงอาจสรุปได้ว่า อาณาจักรโคตรบูรตั้งอยู่ในบริเวณที่คาบเกี่ยวกับบริเวณที่เคยเป็นอาณาจักรฟูนันมาก่อน และคงจะได้รับอิทธิพลทางศาสนาพุทธจากอาณาจักรฟูนัน จึงมีการสร้างพระเจดีย์ที่เรียกว่า พระธาตุพนมขึ้นเป็นสังเกตุพบูชาทางศาสนาพุทธสืบต่อมาจนปัจจุบัน (ประเสริฐ วิทยารัฐ, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, เดือนใจ เกตุษา และสุนทร ฌ รังสี, 2542, หน้า 25)

ส่วนสาวท เสนาณรงค์ (2535, หน้า 919) ได้กล่าวถึงอาณาจักรโคตรบูรที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรฟูนันไว้ว่า สำหรับศิลปวัฒนธรรมและการปกครองของฟูนันนั้น ศิลปวัฒนธรรมฟูนันมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ ดังนี้

1. วัฒนธรรมดองซอน ของเวียดนาม
2. วัฒนธรรมของจีน
3. อารยธรรมของยุโรป
4. อารยธรรมของอินเดีย

แต่ในดินแดนประเทศไทยมีหลักฐานไม่มากนัก มีผู้เชื่อว่าอาณาจักรฟูนันนั้นตรงกับอาณาจักรโคตรบูรภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะดินแดนลุ่มน้ำชี จากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจภาคสนามของนักโบราณคดี ปรากฏว่ามีซากเมืองโบราณใหญ่ ๆ ที่เก่าแก่กับบ้านเมืองขนาดเล็กอีกมาก เมื่อบ้านเมืองเหล่านั้นเสื่อมความสำคัญลง ก็เริ่มมีบ้านเรือนแบบขอมเข้ามาแทนที่ การเจริญของอาณาจักรเจนละ และต่อมาแยกเป็นเจนละบกและเจนละน้ำ อันนี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ราบสูงของไทยกับดินแดนที่ราบต่ำของกัมพูชา

ในช่วงเวลาดังแต่พุทธศตวรรษที่ 23-24 ในเขตสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จนถึงยโสธร และอุบลราชธานี ได้มีการสร้างบ้านเมืองปรากฏให้เห็นเด่นชัดขึ้น ซึ่งบ่งบอกความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมมาโดยลำดับ มีการผสมผสานกันของกลุ่มคนลาวกับคนพื้นเมืองที่เป็นพวกข่าต่าง ๆ จนถึงรุ่นลูกหลานได้กลายเป็นผู้มีวัฒนธรรมแบบลาวกล่าวคือได้มีความเชื่อตามพุทธศาสนาและ

รู้จักทำนา สร้างวัดสร้างเมือง ตลอดจนเรียนรู้ภาษาหนังสือจนเป็นสังคมที่มีลายลักษณ์ในปัจจุบัน (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2540, หน้า 483)

ฉะนั้นสรุปได้ว่า วัฒนธรรมในเขตนี้ได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรโคตรบูรซึ่งมีวิถีชีวิต ความเชื่อตามแนวทางคำสอนของพุทธศาสนาเป็นหลักใหญ่ มีถาวรวัตถุคือ พระธาตุพนม เป็นหลักฐานในเบื้องต้น กับความเชื่อด้านอื่น ๆ ผสมกลมกลืนเกี่ยวเนื่องกันจนมาถึงปัจจุบัน

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ลักษณะทางเศรษฐกิจ หมายถึง ลักษณะอาชีพของประชาชนในชุมชนที่ยังมีการประกอบกิจกรรมกันอยู่ เช่น การทำไร่ ทำนา และหัตถกรรมพื้นบ้านต่าง ๆ โดยมีการกำหนดแบ่งออกเป็น เขตตามลักษณะอาชีพของเกษตรกร ตามการแบ่งเขตเศรษฐกิจของส่วนราชการ ดังนี้คือ เขตปลูกยาสูบ เลี้ยงโคกระบือและเลี้ยงไหม ได้แก่ พื้นที่ของจังหวัดนครพนม เขตปลูกปอแก้ว เลี้ยงไหม เลี้ยงโคกระบือ ได้แก่ เขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร และเขตเลี้ยงโค กระบือ ปลูกปอแก้ว และเลี้ยงไหม ได้แก่ พื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์และร้อยเอ็ด (ศรีสิทธิ นิธิ อ่อนศรี, สุขล สัทธวิชาวพร และจินดา พรหมเสนา, 2531, หน้า 68)

ทรัพยากรน้ำ ในเขตนี้มีสถานที่เก็บกักน้ำขนาดใหญ่ ได้แก่ เขื่อนลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ ปริมาณน้ำเก็บกักได้ 1,340 ล้านลูกบาศก์เมตร และเขื่อนสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี ปริมาณน้ำเก็บกักได้ 1,550 ล้านลูกบาศก์เมตร(นินนาท คัมภีร์ญาณนนท์ และคณะ, 2533, หน้า 97)

ภูมิอากาศ ภูมิอากาศในแถบนี้เป็นบริเวณที่มีฝนตกชุก เช่น จังหวัดนครพนม มุกดาหาร และอุบลราชธานี เพราะมีโอกาสได้รับพายุดีเปรสชันมากกว่าเขตอื่น ๆ และมีทิวเขาภูพาน ทิวเขาในประเทศลาวที่ขีดฝั่งไทยคอยปะทะลมฝนทำให้ฝนตกชุก และมีพื้นที่ราบน้ำพองเป็นที่เพราะปลูกได้ เช่น จังหวัด นครพนม ร้อยเอ็ด ยโสธร อุบลราชธานี (ศรีสิทธิ นิธิ อ่อนศรี และคณะ 2531, หน้า 140-141)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเขต 4

เขต 4 มี 6 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดขอนแก่น จังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร และจังหวัดหนองบัวลำภู

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง เป็นที่ตั้งของทิวเขาเพชรบูรณ์ อยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำป่าสัก ขวไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้แล้วหักไปทางใต้ ส่วนทิศตะวันออกเฉียงเหนือของทิวเขาเพชรบูรณ์ติดกับเชิงเขาภูกระดึง จังหวัดเลย ทิวเขานี้ผ่านอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นเขตแดนระหว่างอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลยกับอำเภอลำเหล่งจังหวัดเพชรบูรณ์ และเป็นเขตที่ตั้งของจังหวัด เลย และขอนแก่น (ศรีสิทธิ นิธิ อ่อนศรี และคณะ 2531, หน้า 135) บางจังหวัดมีภูเขา

ยอดป่านหรือยอดดัด กล่าวคือยอดเขาที่มีพื้นที่ราบเรียบ ความกว้างของพื้นที่ราบเรียบนั้นแตกต่างกันที่พบมากในจังหวัดเลย เช่นภูกระดึง ภูเรือ เป็นต้น(ประเสริฐวิทยารัฐ และคณะ, 2535, หน้า 648)

บริเวณที่ราบตอนเหนือแม่น้ำโขง กล่าวคือในเขต อุดรธานี หนองคาย สกลนคร เป็นพื้นที่ถัดจากแนวทิวเขาภูพานขึ้นไปทางเหนือและลาดลงสู่แม่น้ำโขง มีแม่น้ำสงคราม และห้วยน้ำก่ำไหลผ่านแอ่งที่ราบนี้

ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลของพื้นที่ในบริเวณนี้ เช่น อุดรธานี อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางคือ 177 เมตร สกลนคร อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเล 171 เมตร และเลย 253 เมตร ส่วนที่ราบแถวนี้เรียกว่า แอ่งสกลนคร (นินนาท กัมภิรญาณนนท์ และคณะ, 2533, หน้า 86)

เขตนี้มีอากาศหนาวเย็นโดยจะมีอุณหภูมิเฉลี่ยในฤดูหนาวต่ำกว่าจังหวัดที่อยู่ส่วนอื่น ๆ เนื่องจากอยู่ทางตอนบนของภาค เช่น จังหวัด เลย หนองบัวลำภู อุดรธานี และสกลนคร

ลักษณะการอยู่อาศัยของประชาชนในถิ่นนี้ มักมีการสร้างบ้านเรือนตามที่ราบลุ่ม ไม่ไกลจากแหล่งน้ำ ดังเช่นในเขตจังหวัดขอนแก่นและอุดรธานี มีการตั้งบ้านเรือนในบริเวณใกล้บึง หนองน้ำขนาดใหญ่ ใกล้อ่างเก็บน้ำ นอกจากนี้ในบางจังหวัด ยังได้ชื่อว่ามีความเป็นเมืองมากที่สุด เช่น จังหวัดขอนแก่น มีค่าความเป็นชุมชนเมืองร้อยละ 7.8 เนื่องจากมีประชากรทั้งจังหวัด 1.4 ล้านคน และมีประชากรอาศัยอยู่ในเขตเมืองทั้งสิ้นประมาณ 1.1 แสนคน (สุรศักดิ์ ศิริไพบุณย์สินธ์, 2535, หน้า 1081-1108)

แหล่งกำเนิดทางวัฒนธรรม

เขต 4 นับว่าเป็นดินแดนที่เป็นแกนกลางทางวัฒนธรรม เพราะเหตุว่ามีร่องรอยของเมืองโบราณและชุมชนโบราณใหญ่ย่อยที่มีรูปแบบทางวัฒนธรรมเป็นแบบเดียวกันกระจายกันอยู่ รูปแบบทางวัฒนธรรมที่กล่าวถึงคือ คติการปักเสมาหินและการนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท มหายาน ในเขตจังหวัดขอนแก่น อุดรธานี และสกลนคร (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2540, หน้า 230-230) นอกจากนี้ ยังมีวัฒนธรรมเก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก โดยเฉพาะเครื่องสำริดเช่น กำไล และใบหอก เหล็กด้ามสำริด จากบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี และเครื่องสำริดที่บ้านโนนนกทา จังหวัดขอนแก่น จากการสำรวจของนักวิชาการกรมศิลปากรร่วมกับมหาวิทยาลัยฮาวาย แห่งสหรัฐอเมริกา ระหว่าง พ.ศ. 2506 – 2509 ที่บ้านโนนนกทา อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น พบโครงกระดูกคนและเครื่องสำริด ตรวจสอบได้อายุประมาณ 4,000 ปีเศษ กับการสำรวจของผู้เชี่ยวชาญกรมศิลปากรร่วมมือกับมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย แห่งสหรัฐอเมริกา ระหว่าง พ.ศ.2510 – 2518 ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี พบหลักฐานต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่แสดงว่าบริเวณนั้นเคยเป็นที่อยู่ของมนุษย์ในยุคโลหะ โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผา และเครื่องใช้สำริดอายุเก่าแก่ถึงประมาณ 5,000 ปี (ไพฑูรย์ พงสะบุตร และวิลาสวงศ์ พงสะบุตร 2533, หน้า 15)

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจหลักในเขตนี้ นอกจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่แล้ว ยังมีระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ อีกด้วย ซึ่งลักษณะทางเศรษฐกิจของประชาชนในเขตนี้ เช่น เขตปลูกยาสูบ เลี้ยงโคกระบือและเลี้ยงไหม ได้แก่ พื้นที่ของจังหวัดหนองคาย อุดรธานี และสกลนคร เขตพื้นที่ปลูกข้าวโพด ข้าวฟ่าง ยาสูบและฝ้าย ได้แก่พื้นที่จังหวัดเลย และเขตเลี้ยงโค กระบือ ปลูกปอแก้ว และเลี้ยงไหม ได้แก่ พื้นที่ของจังหวัดขอนแก่น (ศรีสิทธิ์ ฉะอ้อนศรี และคณะ, 2531, หน้า 68) นอกจากนั้น ในบางท้องที่ เช่น จังหวัดอุดรธานี และขอนแก่นยังมีการปลูกอ้อยและมันสำปะหลังกันมากอีกด้วย (ชำนาญ ปทุมสินธุ์, พันธ พัทธนรัฐ, อัมพร พิทยพรพงษ์, ทรงวุฒิ นามจิรโชติ และอสุณีย์ เถลิงวุฒิวงศ์, 2521, หน้า 74-76)

ทรัพยากรแร่ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งมีค่าทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ก๊าซธรรมชาติ และแร่ต่าง ๆ ที่พบมาก มีดังนี้ ก๊าซธรรมชาติพบมากที่อำเภอโนนสะอาดจังหวัดขอนแก่น แร่ทองคำพบที่อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี และแร่เหล็ก สังกะสี แมงกานีส ทองแดง ทองคำ ในจังหวัดเลย (ศรีสิทธิ์ ฉะอ้อนศรี และคณะ, 2531, หน้า 143) ซึ่งนินนาท คัมภีร์ญาณนนท์ และคณะ (2533, หน้า 99) กล่าวเพิ่มเติมว่า แร่เหล็ก แร่ทองแดง และแร่แมงกานีส ที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย นับเป็นแหล่งแร่โลหะที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทรัพยากรน้ำ (ประเสริฐวิทย์รัฐ, ละไม นิราช และนิก ทองมีเพชร, 2541, หน้า 104-105)

แหล่งน้ำที่สำคัญ เป็นแหล่งส่งกระแสไฟฟ้าให้แก่ชุมชน ได้แก่ เขื่อนและบึง มีปรากฏดังนี้ คือ เขื่อนอุบลรัตน์ ที่จังหวัดขอนแก่นมีประมานน้ำที่เก็บได้ 2,550 ล้านลูกบาศก์เมตร เขื่อนน้ำอูน ที่จังหวัดสกลนคร มีประมานน้ำที่เก็บได้ 520 ล้านลูกบาศก์เมตร และ เขื่อนน้ำพุง ที่จังหวัดเลย มีประมานน้ำที่เก็บได้ 165 ล้านลูกบาศก์เมตร นอกจากนี้ยังมีบึงที่สำคัญ ได้แก่ หนองหาน ซึ่งอยู่ในพื้นที่จังหวัดสกลนครและอุดรธานี นับเป็นบึงที่สามารถเก็บกักน้ำได้มากกว่าบึงอื่น ๆ

ส่วนแม่น้ำที่สำคัญ ที่หล่อเลี้ยงประชาชนในแถบนี้ ได้แก่ แม่น้ำเหือง แม่น้ำเลย แม่น้ำสงคราม และแม่น้ำโขง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

แม่น้ำเหือง ต้นน้ำเกิดจากเขาในอำเภอนาแก้ว จังหวัดเลย ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ยาว 130 กิโลเมตร อยู่ในเขตประเทศไทย 20 กิโลเมตร และเป็นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว อีก 110 กิโลเมตร

แม่น้ำเลย ต้นกำเนิดจากภูเขาด้านเหนือในอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ไหลไปทางเหนือผ่านอำเภอวังสะพุง อำเภอเมือง จังหวัดเลย แล้วเข้าเขตอำเภอเชียงคาน ไปลงแม่น้ำโขงในตำบลนาข้าว ยาว 130 กิโลเมตร

แม่น้ำสงคราม ต้นน้ำเกิดระหว่างภูผาเหล็กกับภูผาหิกระหว่างเขตอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร กับอำเภอนองหาน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ไหลผ่านพื้นที่ของจังหวัด สกลนคร อุดรธานี หนองคาย และนครพนม ผ่านเข้าเขตอำเภอท่าอุเทน และไหลไปลงแม่น้ำโขง ในตำบลชัยบุรี ยาว 420 กิโลเมตร

แม่น้ำโขง ไหลผ่านจังหวัดเลย หนองคาย เป็นแม่น้ำที่แบ่งปันเขตแดนด้านเหนือบาง ตอนและด้านตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและประเทศลาว เป็นแม่น้ำที่ใหญ่และยาวที่สุดในทวีปเอเชีย ยาวประมาณ 4,590 กิโลเมตร ต้นน้ำเกิดจากเขาสูงในทิเบต ไหลผ่านสาธารณรัฐ ประชาชนจีน และเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างพม่ากับลาว และไทยกับลาว ผ่านลาว กัมพูชา และออกสู่ทะเลจีนใต้ที่เวียดนาม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเขต 11

เขต 11 มี 6 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัด สุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดมหาสารคาม

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

เขต 11 ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของภาคมีทิวเขาล้อมรอบเป็นบริเวณกว้างครอบคลุมหลายพื้นที่ ซึ่งบริเวณทิวเขาด้านใต้ เช่นแนวทิวเขาสันกำแพง ครอบคลุมพื้นที่ตามในเขตจังหวัดนครราชสีมา และไปเชื่อมต่อกับทิวเขาพนมดงรัก ซึ่งกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา ในเขต จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ เป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล จัดเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่มีอาณาบริเวณกว้างขวาง ลักษณะของพื้นที่ลุ่มนี้เป็นแอ่งสลับเนินอยู่ทั่วไป บริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำมักมีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากเป็นบริเวณกว้างเนื่องจากพื้นที่เป็นแอ่ง การระบาย น้ำไม่สะดวก ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่าเมืองต่าง ๆ ในที่ราบลุ่มแม่น้ำชีและแม่น้ำมูลส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ บนที่ดอนห่างจากฝั่งแม่น้ำออกไป ไม่ตั้งชิดริมฝั่งแม่น้ำเหมือนที่อื่น ความสูงของเมืองจากระดับน้ำทะเลอยู่ระดับปานกลาง เช่น เมืองนครราชสีมา 187 เมตร เมืองชัยภูมิ 182 เมตร เมืองสุรินทร์ 150 เมตร นอกจากนั้นยังมีลักษณะพิเศษของภูมิประเทศในบางจังหวัด เช่นจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ยังมีหินบะซอลต์และหินภูเขาไฟกระจายอยู่ในบางบริเวณ เช่น ในจังหวัด บุรีรัมย์ และยังมีเนินซึ่งเกิดจากภูเขาไฟ ในอดีต ตั้งอยู่บนพื้นราบ ได้แก่ ภูอังคาร สูง 323 เมตร และเขาพนมรุ้ง สูง 382 เมตร (นินนาท คัมภีร์ญาณนนท์ และคณะ, 2533, หน้า 85-86)

แหล่งกำเนิดทางวัฒนธรรม

ลักษณะทางวัฒนธรรมได้รับอิทธิพลจากกลุ่มวัฒนธรรมจากกัมพูชาในช่วง พุทธศตวรรษที่ 14-17 เช่น ช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ซึ่งลักษณะทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น เช่น

ปราสาทหินพิมาย ปราสาทพนมรุ้ง เป็นต้น (สวาท เสนาณรงค์, 2535, หน้า 290) ในพุทธศตวรรษที่ 15 ขึ้นไป มีการโยกย้ายถิ่นฐานของผู้คนในเขตที่ลุ่มแม่น้ำมูล และแม่น้ำชีตอนล่าง มายังบริเวณเขตที่สูงฝั่งใต้ของแม่น้ำมูล ในช่วงเวลานี้บ้านเมืองมีความเจริญทางเทคโนโลยีสูงขึ้น พิจารณารูปแบบการสร้างเมืองของชุมชนและศาสนสถานในเขตที่สูงของจังหวัดศรีสะเกษจะเป็นวัฒนธรรมของขอมมาจากกัมพูชา (ศรีศักรวัลลิโภดม, 2540, หน้า 484) ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 6-17 วัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรมในเขตนี้ มีมากมาย เช่น ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทล้านพลวง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย และปราสาทพนมรุ้ง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยเฉพาะปราสาทพนมรุ้ง อยู่ในเส้นทางที่ใช้เดินทางจากกัมพูชามายังปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปลายพุทธศตวรรษที่ 17 มีปราสาทบ้านระแงง อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ (เสนอ นิลเดช, 2537, หน้า 143)

ลักษณะทางเศรษฐกิจ (ชำนาญ ปทุมสินธุ์ และคณะ, 2521, หน้า 73)

เศรษฐกิจของประชาชนในแถบนี้ มีพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าว มันสำปะหลัง และอ้อย เป็นต้น มันสำปะหลังกลุ่มที่สามารถปลูกได้มาก โดยเฉพาะในจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดมหาสารคาม ด้านอาชีพเกี่ยวกับการทำเกลือสินเธาว์ แหล่งผลิตที่สำคัญ ได้แก่ นครราชสีมา และมหาสารคาม ด้านการปลูกข้าวแหล่งผลิตที่สำคัญได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และสุรินทร์ นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชไร่ได้แก่ มันสำปะหลัง ข้าวโพด ปอ มะเขือเทศ ยาสูบ เป็นต้น

ส่วนด้านการปศุสัตว์ถือเป็นแหล่งที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ และสุรินทร์ โดยเฉพาะที่จังหวัดนครราชสีมา จะมีการพัฒนาการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้าที่อำเภอปากช่อง เช่น สุกร เป็ด ไก่ โค และกระบือ ซึ่งศรีสิทธิ์ ฉะอ้อนศรี และคณะ (2531, หน้า 68) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจของเขต 11 มีการแบ่งดังนี้คือ เขตเลี้ยงโค กระบือ ปลูกปอแก้ว เลี้ยงไหม และปลูกข้าวโพด ได้แก่ พื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษและบุรีรัมย์ ส่วนพื้นที่ของจังหวัดมหาสารคาม มีการเลี้ยงโค กระบือ ปลูกปอแก้ว และเลี้ยงไหม และเขตปลูกข้าวโพด ปอ เลี้ยงโค กระบือ เลี้ยงไหม และปลูกทะลุมุ่ย ฝ้าย ได้แก่พื้นที่ของจังหวัดนครราชสีมา และชัยภูมิ

ทรัพยากรน้ำ ในเขตนี้เป็นแหล่งที่ขาดแคลนน้ำรุนแรง เพราะมีดินปนทราย น้ำใต้ดินอยู่ลึกมาก และเป็นเขตกำบังลมฝน เช่น ในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ทำให้เกิดภาวะแห้งแล้งบ่อยครั้ง ผลผลิตพืชด้าเป็นเขตที่มีผู้อพยพย้ายถิ่นออกมาก โดยเฉพาะในฤดูแล้ง เพราะการเพาะปลูกต้องอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ ซึ่งจังหวัดที่มีปริมาณตกน้อย เช่น จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม และชัยภูมิ จังหวัดเหล่านี้มีปริมาณฝนตกเฉลี่ยทั้งปีเพียง 1,270 มิลลิเมตร บริเวณอื่นจะมีปริมาณฝนเฉลี่ยระหว่าง 1,270-2,000 มิลลิเมตร ส่วนแหล่งน้ำที่ใช้จ่ายส่วนมากได้จากเขื่อน ซึ่งเขื่อนที่สำคัญตั้งอยู่จังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

ในจังหวัดชัยภูมิ มีเขื่อนเก็บกักน้ำ ได้แก่ เขื่อนจุฬาภรณ์ กั้นแม่น้ำพรม มีปริมาณการเก็บกักน้ำ 188 ล้านลูกบาศก์เมตร

ในจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ เขื่อนลำเซ อ่างน้ำลำเซบาย มีปริมาณการเก็บกักน้ำ 275 ล้านลูกบาศก์เมตร เขื่อนลำตะคอง กั้นแม่น้ำลำตะคอง มีปริมาณการเก็บกักน้ำ 310 ล้านลูกบาศก์เมตร เขื่อนลำพระเพลิง กั้นแม่น้ำลำพระเพลิง มีปริมาณการเก็บกักน้ำ 149 ล้านลูกบาศก์เมตร (ศรีสิทธิ์ ฉะอ้อนศรี และคณะ, 2531, หน้า 141-142)

แม่น้ำ ในเขตนี้มีจุดกำเนิดของแม่น้ำหลายสายและยังเป็นที่ไหลผ่านของแม่น้ำสายต่าง ๆ ได้แก่ แม่น้ำมูล และแม่น้ำชี

แม่น้ำมูล เป็นแม่น้ำสายใหญ่และมีปริมาณน้ำมากที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต้นแม่น้ำเกิดระหว่างเขาวงกับเขาละมั่ง ในอำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ไหลไปทางทิศตะวันออก ตอนแรกเรียกว่า หุบปลาก้าง ยาวประมาณ 10 กิโลเมตร ต่อไปจึงเป็นแม่น้ำมูล ไหลผ่านท้องที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และไหลไปลงแม่น้ำโขง ที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ยาวประมาณ 750 กิโลเมตร

แม่น้ำชี เป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญอันดับสองรองจากแม่น้ำมูล ต้นน้ำเกิดจากภูเขาพญาฝ่อ ในอำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ไหลผ่านพื้นที่ของจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม แล้วไปลงแม่น้ำมูลฝั่งซ้ายตรงเส้นแบ่งเขตอำเภอเขื่อนใน กับอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ยาวประมาณ 765 กิโลเมตร (ประเสริฐ วิทยารัฐ และคณะ, 2541, หน้า 102-104)

ฉะนั้นจากการบรรยายภาพรวมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมดสรุปว่า การแบ่งเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งอาศัยแนวการแบ่งเขตตามกรมการพัฒนารัฐมนั้น ไม่สามารถแยกกันได้เด็ดขาดเพราะภูมิภาคส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกันทั้งในสถานะที่เป็นบุคคลหรือเป็นธรรมชาติ ส่วนสถานะที่มีความแตกต่างกันนั้นได้กล่าวมาแล้วข้างต้นโดยลำดับพอเป็นแนวทางการศึกษาในงานวิจัยนี้

องค์การบริหารส่วนตำบล

ความเป็นมาขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) (พรทิพย์ คำพอ, 2544, หน้า 49-108)

ปี 2509 วันที่ 1 มีนาคม 2509 กระทรวงมหาดไทยได้ออกคำสั่งที่ 275/2509 เรื่องระเบียบบริหารราชการส่วนตำบลและหมู่บ้าน (ฉบับที่ 2) ขึ้น โดยรวมคณะกรรมการตำบลและสภาตำบลเข้าเป็นองค์กรเดียวกัน เช่นเดียวกับการปกครองของสุขาภิบาลทั้งนี้เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับสภาพการณ์ยิ่งขึ้น และให้สอดคล้องกับโครงการพัฒนาเมืองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ลงมติรับหลักการ

วันที่ 13 ธันวาคม 2515 ได้มีประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 326 แก้ไขปรับปรุงระเบียบบริหารของตำบลและให้ปรับปรุงตำบลให้เป็นสภาตำบล ภายใน 3 ปี ตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับนี้ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาการณ์ในขณะนั้น และเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงาน

ฐานะของสภาตำบลยังไม่ได้เป็นนิติบุคคล แต่ถือเป็นหน่วยหนึ่งขององค์การบริหารส่วนจังหวัดหรือหน่วยย่อยขององค์การบริหารส่วนจังหวัดตามบัญชีหนังสือกระทรวงมหาดไทย ค่วนมาก ที่ มท 0309/ว 438 ลงวันที่ 29 กันยายน 2509 ค่วนมาก ที่ มท 0309/ว 99 ลงวันที่ 1 มีนาคม 2510 และหนังสือกรมการปกครอง ที่ มท 0309/10898 ลง วันที่ 20 กรกฎาคม 2510

การที่สภาตำบลไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล ทำให้การบริหารงานไม่สามารถดำเนินไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ขาดความคล่องตัวในการบริหาร รัฐบาลจึงปรับปรุงฐานะของสภาตำบล เสียใหม่ให้เป็นนิติบุคคล เพื่อให้สามารถรองรับการกระจายอำนาจไปสู่ประชาชน ให้มากยิ่งขึ้น ตาม พ.ร.บ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มาตรา 6 และยกฐานะสภาตำบล ซึ่งมีรายได้ตามเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล มีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็น ราชการบริหารส่วนท้องถิ่น ตามมาตรา 43 ประกอบด้วยสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและ คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ตามมาตรา 44

เกณฑ์ที่กำหนดให้สภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นไปตาม พ.ร.บ. สภา ตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มาตรา 40 สภาตำบลที่มีรายได้โดยไม่รวมเงิน อุดหนุนในปีงบประมาณที่ล่วงมาติดต่อกันสามปี เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าปีละหนึ่งแสนห้าหมื่นบาทหรือ ตามเกณฑ์รายได้เฉลี่ยในวรรคสอง อาจจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลได้ โดยทำเป็นประกาศ ของกระทรวงมหาดไทยและให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ในประกาศนั้นให้ระบุชื่อและเขต ขององค์การบริหารส่วนตำบลไว้ด้วย

กระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศจัดตั้งสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลตาม มาตรา 40 และมาตรา 95 แห่ง พ.ร.บ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ไปเมื่อ สิ้นปีงบประมาณ 2539 จำนวนทั้งสิ้น 2,760 แห่ง

โครงสร้างการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล

โครงสร้างการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลจัดตั้งในลักษณะของสภา องค์การบริหารส่วนตำบลมีสมาชิก 2 ประเภท คือ

1. สมาชิกโดยตำแหน่ง ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในตำบล และแพทย์ประจำตำบล
2. สมาชิกซึ่งได้รับเลือกตั้งจากราษฎร ในแต่ละหมู่บ้านในตำบลนั้น หมู่บ้านละ 2 คน

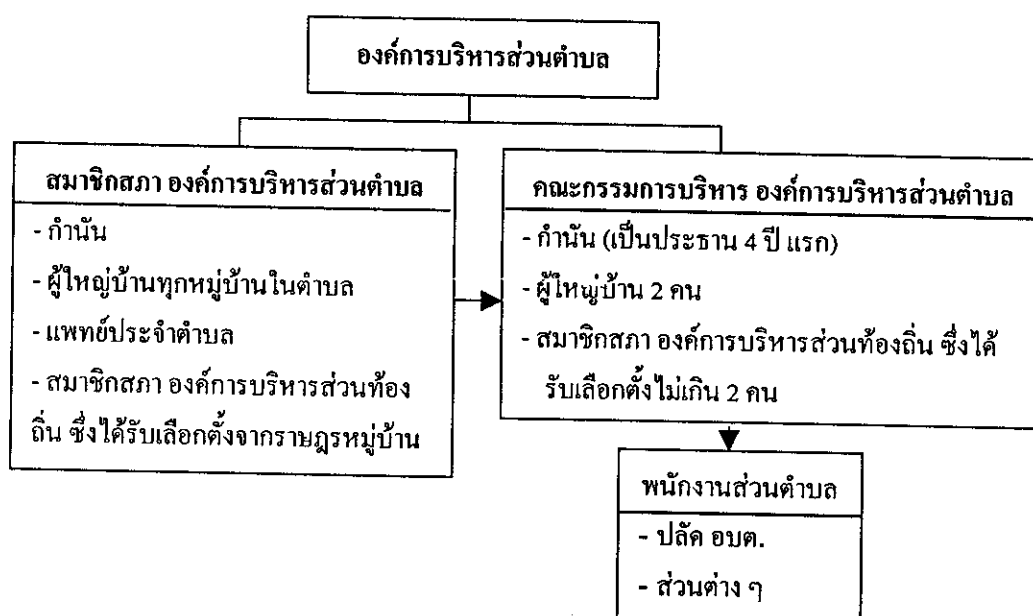
สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลจะเลือกคณะบุคคลขึ้นเป็นคณะกรรมการบริหาร องค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วยกำนันผู้ใหญ่บ้าน ไม่เกิน 2 คน และสมาชิกซึ่งได้รับ

การเลือกตั้งไม่เกิน 4 คน นอกจากนี้สภาองค์การบริหารส่วนตำบลจะเลือกสมาชิกด้วยกันเป็นประธานสภาหนึ่ง คนรองประธานสภาหนึ่งคน และเลขานุการสภาหนึ่งคน ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะต้องไม่เป็นคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในเวลาเดียวกัน ในส่วนของคณะกรรมการบริหารก็จะเลือกคณะกรรมการด้วยกันเป็นประธานกรรมการบริหารคนหนึ่ง และเลขานุการคณะกรรมการบริหารอีกคนหนึ่งเช่นกัน

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มาตรา 72 ยังได้กำหนดให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีพนักงานส่วนตำบล และแบ่งการบริหารออกเป็น

1. สำนักงานปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล
2. ส่วนต่าง ๆ ที่องค์การบริหารส่วนตำบลได้ตั้งขึ้น

ฉะนั้น โครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบลจึงมีองค์ประกอบดังภาพที่ 2 ดังนี้

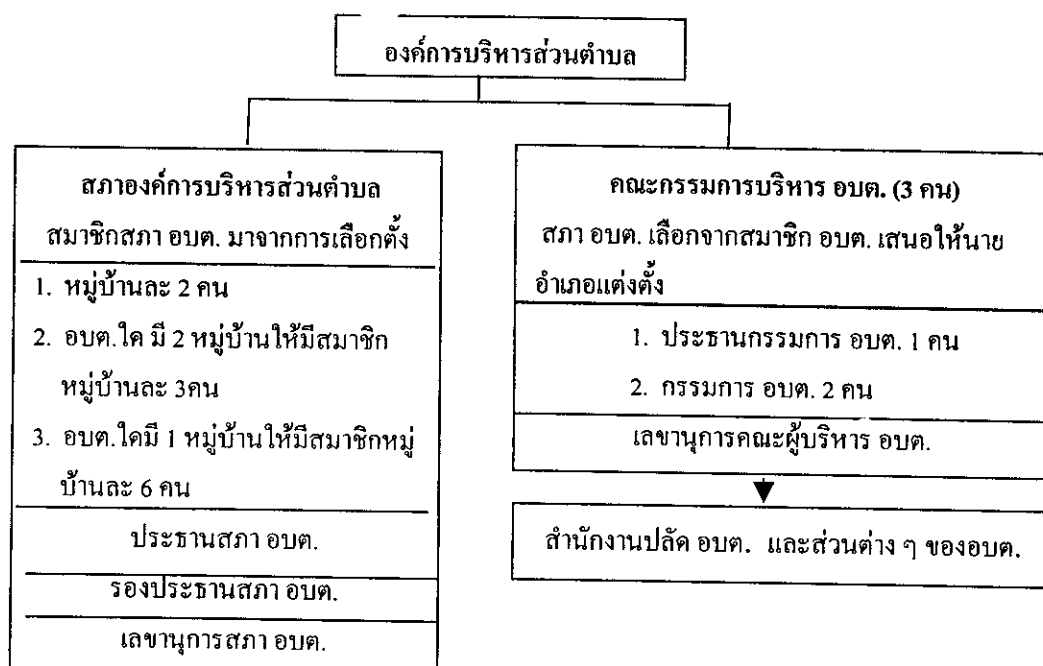
ภาพที่ 2 โครงสร้างการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ตาม พ.ร.บ. สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537

องค์การบริหารส่วนตำบล ตาม พ.ร.บ. สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2542 (โกวิทช์ พวงงาม, 2546, หน้า 13-22)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มีบทบัญญัติมาตรา 285 ได้วางหลักกำหนดโครงสร้างองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นไว้ว่า “องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นต้องมีสภาท้องถิ่นและคณะผู้บริหารท้องถิ่น สมาชิกสภาท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้ง คณะผู้บริหารท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นให้มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนหรือมาจากความเห็นชอบของสภาท้องถิ่น” ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะที่เป็นองค์กรปกครองท้องถิ่นรูปแบบหนึ่งนี้ จึงมีโครงสร้างเป็นไปตามกรอบของรัฐธรรมนูญ โดยแบ่งโครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบลออกเป็นดังนี้

1. สภาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งมีโครงสร้างสภาองค์การบริหารส่วนตำบลประกอบด้วยสมาชิกหมู่บ้านละสองคน อบต.ใดมีหนึ่งหมู่บ้าน ให้มีสมาชิก 6 คน อบต.ใดมีสองหมู่บ้าน ให้มีสมาชิกหมู่บ้านละ 3 คน

2. คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีโครงสร้างฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบล และรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน ซึ่งสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคัดเลือกจากสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลแล้วเสนอต่อนายอำเภอแต่งตั้ง ฉะนั้น โครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบลจึงมีการเปลี่ยนแปลงใหม่เพิ่มเติม ดังนี้

ภาพที่ 3 โครงสร้างการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ตาม พ.ร.บ. สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2542

หน้าที่ของสภาและคณะกรรมการบริหาร องค์การบริหารส่วนตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลแบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามอำนาจหน้าที่ คือ

1. อำนาจหน้าที่ของสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้

1.1 ให้ความเห็นชอบแผนพัฒนาตำบลเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารกิจการขององค์การบริหารส่วนตำบล

1.2 พิจารณาและให้ความเห็นชอบร่างข้อบังคับตำบล ร่างข้อบังคับงบประมาณรายจ่ายประจำปี และร่างข้อบังคับงบประมาณรายจ่ายเพิ่มเติม

1.3 ควบคุมการปฏิบัติงานของคณะกรรมการบริหารให้เป็นไปตามนโยบายและแผนพัฒนาตำบลตาม (1) และกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับของทางราชการ

2. อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้

2.1 บริหารกิจการขององค์การบริหารส่วนตำบลให้เป็นไปตามมติข้อบังคับและแผนพัฒนาตำบล และรับผิดชอบการบริหารกิจการขององค์การบริหารส่วนตำบลต่อสภาองค์การบริหารส่วนตำบล

2.2 จัดทำแผนพัฒนาตำบลและงบประมาณรายจ่ายประจำปีเพื่อเสนอให้สภาองค์การบริหารส่วนตำบลพิจารณาให้ความเห็นชอบ

2.3 รายงานผลการปฏิบัติงานและการใช้จ่ายเงินให้สภาองค์การบริหารส่วนตำบลทราบอย่างน้อยปีละสองครั้ง

2.4 ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่ทางราชการมอบหมาย

อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล

อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลตาม พ.ร.บ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2542 มีดังนี้

1. องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ในการพัฒนาตำบลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตามมาตรา 66

2. มีหน้าที่ต้องทำในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลตามมาตรา 67 ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้

2.1 จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก เช่น ทำถนน ขุดลอกคูคลอง ฯ

2.2 รักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล เช่น จัดถังขยะ เก็บค่าขยะ ฯ

2.3 ป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ เช่น รณรงค์ฉีดวัคซีน ทำลายแหล่งเพาะุง ฯ

2.4 ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยเช่นรดดับเพลิง จัดเตรียมเครื่องมือป้องกันภัย

- 2.5 ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เช่น โรงเรียน การศึกษา ฯ
 - 2.6 ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ เช่น ส่งเสริมอาชีพ
 - 2.7 คุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น อนุรักษ์ ป่า ปลูกป่า จัดเก็บขยะมูลฝอยตามสถานที่ท่องเที่ยว ฯ
 - 2.8 บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น เช่น การละเล่นพื้นบ้าน หอศิลป์พื้นบ้าน ฯ
 - 2.9 ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ทางราชการมอบหมายโดยจัดสรรงบประมาณหรือบุคลากรให้ตามความจำเป็นและสมควร เช่น สำรวจข้อมูล ปฏิบัติตามนโยบายเร่งด่วน ฯ
3. มีอำนาจหน้าที่จัดทำกิจการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลตามมาตรา 68 ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายขององค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้
- 3.1 ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร เช่น จัดหาน้ำประปา ขุดคลอง
 - 3.2 ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น เช่น จัดทำสถานีปั่นไฟ ฯ
 - 3.3 ให้มีและบำรุงรักษาทางระบายน้ำ เช่น ตั้งเครื่องสูบน้ำ ล้างท่อระบายน้ำ ฯ
 - 3.4 ให้มีและบำรุงสถานที่ประชุม การกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจและสวนสาธารณะ
 - 3.5 ให้มีและส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรและกิจการสหกรณ์ เช่น จัดตั้งร้านค้าสหกรณ์
 - 3.6 ส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมในครอบครัว เช่น จัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาฝีมือในอาชีพ
 - 3.7 บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร เช่น จัดหาแหล่งทุน การตลาด ฯ
 - 3.8 การคุ้มครองดูแลและรักษาทรัพย์สินอันเป็นสาธารณสมบัติ
 - 3.9 หาผลประโยชน์จากทรัพย์สินขององค์การบริหารส่วนตำบล
 - 3.10 ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือ และท่าข้าม เช่น จัดท่าเทียบเรือ จัดโป๊ะขึ้นเรือ
 - 3.11 กิจการเกี่ยวกับการพาณิชย์ เช่น ร้านอาหาร อบต.
 - 3.12 การท่องเที่ยว เช่น ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมให้มีแหล่งท่องเที่ยวใน อบต.
 - 3.13 การผังเมือง เช่น กำหนดผังเมืองในเขต อบต.

โครงสร้างการบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบล (พรทิพย์ คำพอ, 2544, หน้า 113-118)

พระราชบัญญัติ สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มาตรา 72 ให้ องค์การบริหารส่วนตำบลจัดแบ่งการบริหารงานออกเป็นดังนี้

1. สำนักงานปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล
2. ส่วนต่าง ๆ ที่องค์การบริหารส่วนตำบลได้ตั้งขึ้น

ในส่วนที่องค์การบริหารส่วนตำบลจะจัดตั้งขึ้นนั้น ให้คำนึงถึงภารกิจหน้าที่และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยอย่างน้อยควรมีโครงสร้างทางการบริหาร

1. สำนักงานปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานบริหารทั่วไป งานธุรการ งานพิมพ์คดี งานการเจ้าหน้าที่ งานสวัสดิการของพนักงานส่วนตำบลและลูกจ้างประจำขององค์การบริหารส่วนตำบล งานการประชุมงานเกี่ยวกับการตราข้อบังคับตำบลงานนิติกร งานการพาณิชย์ งานรัฐพิธี งานประชาสัมพันธ์ งานจัดทำแผนพัฒนาตำบลงานจัดทำข้อบังคับงบประมาณประจำปีงานขออนุมัติดำเนินการตามข้อบังคับงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือได้รับมอบหมาย

2. ส่วนการคลัง มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับ การเงิน การเบิกจ่ายเงิน การฝากเงิน การเก็บรักษาเงิน การตรวจเงิน การหักเงินได้ และการนำส่งภาษี งานเกี่ยวกับการตัดโอนเงินเดือน งานรายงานเงินคงเหลือประจำวัน งานขออนุมัติเบิกตัดปี และขอขยายเวลาเบิกจ่าย งานการจัดทำงบประมาณแสดงฐานะทางการเงิน งบทรัพย์สิน หนี้สิน งบโครงการ เงินสะสม งานการจัดทำบัญชีทุกประเภท งานทะเบียนคุมเงินรายได้ รายจ่าย ทรัพย์สิน งานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือได้รับมอบหมาย

3. ส่วนโยธา มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานสำรวจออกแบบ เขียนแบบถนน อาคาร สะพาน แหล่งน้ำ งานการประมาณการค่าใช้จ่ายตามโครงการ งานควบคุมอาคารตาม พ.ร.บ. ควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 งานการก่อสร้างและซ่อมบำรุงทาง อาคาร สะพาน แหล่งน้ำ งานควบคุมการก่อสร้าง งานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือได้รับมอบหมาย

เกณฑ์การแบ่งชั้นขององค์การบริหารส่วนตำบล (กรมการปกครอง, 2545, หน้า 4-5)

การแบ่งชั้นขององค์การบริหารส่วนตำบลจัดแบ่งได้เป็น 5 ระดับตามขนาดรายได้ของท้องถิ่นต่อไปนี้

ชั้น 1 คือ องค์การบริหารส่วนตำบลที่จัดเก็บรายได้ในท้องถิ่นได้ปีละ 20 ล้านบาทขึ้นไป

ชั้น 2 คือ องค์การบริหารส่วนตำบล ที่จัดเก็บรายได้ในท้องถิ่นได้ปีละ 12-19 ล้านบาท

ชั้น 3 คือ องค์การบริหารส่วนตำบล ที่จัดเก็บรายได้ในท้องถิ่นได้ปีละ 6-11 ล้านบาท

ชั้น 4 คือ องค์การบริหารส่วนตำบล ที่จัดเก็บรายได้ในท้องถิ่นได้ปีละ 3-5 ล้านบาท

ชั้น 5 คือ องค์การบริหารส่วนตำบล ที่จัดเก็บรายได้ในท้องถิ่นได้ไม่เกินปีละ 3 ล้านบาท

นอกจากนี้ พรทิพย์ คำพอ (2544, หน้า 116-118) ยังได้กล่าวอ้างถึงพระราชกฤษฎีกา

ระเบียบพนักงานส่วนตำบล พ.ศ.2539 ได้กำหนดตำแหน่งพนักงานส่วนตำบล ในหัวข้อกรอบ

อัตราค่าจ้าง ที่ได้จัดแบ่งองค์การบริหารส่วนตำบลออกเป็น 5 ชั้น โดยนำเรื่องของรายได้ พื้นที่และ

ประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ มาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้

ชั้นขององค์การบริหารส่วนตำบล	เกณฑ์รายได้	จำนวนพนักงานส่วนตำบล
ชั้น 1	20 ล้านบาทขึ้นไป	21
ชั้น 2	12-20 ล้านบาท	12
ชั้น 3	6-12 ล้านบาท	6
ชั้น 4	3-6 ล้านบาท	4
ชั้น 5	ไม่เกิน 3 ล้านบาท	3

ภาพที่ 4 เกณฑ์การแบ่งชั้นขององค์การบริหารส่วนตำบล

รายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล (พรทิพย์ คำพอ, 2544, หน้า 56)

องค์การบริหารส่วนตำบลมีรายได้โดยใช้ช่องทางการคลัง องค์การบริหารส่วนตำบลสามารถจัดเก็บภาษีได้เหมือนกับหน่วยการปกครองท้องถิ่นรูปแบบอื่น (เทศบาลและสุขาภิบาล เป็นต้น) อาทิเช่นรายได้จากภาษีบำรุงท้องที่ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีป้าย อากรฆ่าสัตว์และผลประโยชน์อันเกิดจากการฆ่าสัตว์และยังได้รับการจัดสรรภาษีโดยตรงจากหน่วยราชการที่เก็บภาษีในเขตตำบลนั้นจากภาษีประเภทต่าง ๆ เช่น ค่าธรรมเนียมรถยนต์ และล้อเลื่อน ภาษีมูลค่าเพิ่ม ภาษีธุรกิจเฉพาะ ภาษีสุรา ภาษีสรรพสามิต เป็นต้น ซึ่งเมื่อหน่วยงานที่มีหน้าที่จัดเก็บ ได้จัดเก็บแล้วก็จะจัดสรรภาษีเหล่านี้ให้องค์การบริหารส่วนตำบล ตามหลักเกณฑ์และวิธีการทางกฎหมายตามลำดับ และที่องค์การบริหารส่วนตำบลมีรายได้ที่นอกเหนือมากไปกว่าท้องถิ่นก็คือ รายได้จากการได้รับผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นอีกด้วย อาทิจากอากรรังนกนางแอ่น ค่าธรรมเนียมน้ำบาดาล ประทานบัตรการประมง ค่าภาคหลวงไม้ค่าภาคหลวงแร่ ค่าภาคหลวงปิโตรเลียม ค่าธรรมเนียมการจดทะเบียนสิทธิและนิติกรรมในที่ดิน เป็นต้น

รายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบลมี 3 ประเภท

1. รายได้ที่ องค์การบริหารส่วนตำบลเก็บเองจากภาษีบำรุงท้องที่ ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีป้าย อากร ฆ่าสัตว์ ค่าภาษี ค่าธรรมเนียม ค่าใบอนุญาตและค่าปรับต่าง ๆ และรายได้จากทรัพย์สินสาธารณะูปโภค การพาณิชย์ขององค์การบริหารส่วนตำบลเอง
2. รายได้จากเงินอุดหนุนจากรัฐบาลหรือการจัดสรรให้โดยหน่วยงานของรัฐ
3. รายได้ซึ่งหน่วยงานอื่นที่มีหน้าที่จัดเก็บจากภาษีมูลค่าเพิ่ม ภาษีธุรกิจเฉพาะ ภาษีสุรา ภาษีสรรพสามิตและค่าใบอนุญาตเล่นการพนัน เก็บจากภาษียรถยนต์และค่าธรรมเนียมล้อเลื่อนและจัดสรรหรือแบ่งให้จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ จากอากรรังนกนางแอ่น ค่าธรรมเนียม น้ำบาดาล ประทานบัตรการประมง ค่าภาคหลวงไม้ ค่าภาคหลวงแร่ ค่าภาคหลวงปิโตรเลียม ค่าธรรมเนียมการจดทะเบียนสิทธิและนิติกรรมในที่ดิน และค่าธรรมเนียมตามกฎหมายอุทยาน

แห่งชาติ ซึ่งรายได้จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาตินี้ท้องถิ่นรูปอื่นจะไม่ได้มีการจัดสรรหรือแบ่งให้แต่อย่างใด

หลักสัมมาอาชีวะของชุมชน

สัมมาอาชีวะ เป็นหลักการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบไม่เบียดเบียนกัน ไม่ข้องเกี่ยวกับสิ่งผิดกฎหมาย ไม่ผิดหลักประเพณีวัฒนธรรมและหลักศีลธรรมของสังคม มีเหตุมีผลกล่าวคือผู้เลี้ยงชีวิตชอบยอมมีความเจริญ เพราะมุ่งความสุจริตโปร่งใส ความรู้จักประมาณตนและความขยันอดทนประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต เพื่อความอยู่ดีมีสุขพึ่งตนเองได้

แนวคิดของหลักสัมมาอาชีวะ

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539, ทิ.มหา. 2/299/275) นิยามหลักสัมมาอาชีวะไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ เป็น โฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบ อันนี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ ฯ” และสุดตันตปิฎก เล่ม 3 (2539, หน้า 159) ได้กล่าวว่า “ละมิจฉาชีวะแล้ว สำเร็จความเป็นอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม การโกงด้วยเครื่องตวงวัด และการโกงด้วยการรับสินบน การหลอกลวงตลบตะแลง เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้นและกรรโชก”

กรมการศาสนา (2541, หน้า 36) ได้ให้คำนิยามว่า “สัมมาอาชีวะ “เลี้ยงชีวิตชอบ เว้นมิฉฉาชีพ พุจริต ผิดกฎหมายและศีลธรรมประเพณี.

พระราชวรมนี (ปยุตฺ ฺปยุตฺโต) (2529, หน้า 769, 2545, หน้า 35-36) นิยามไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ ได้แก่ ละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ รวมถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต เช่นทำงานไม่ให้กั้งค้ำอาภูล” และกล่าวถึงสัมมาอาชีวะในลักษณะของความพอเพียงพอประมาณไว้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ นี้มีลักษณะเป็นสายกลาง อาจจะเรียกว่า เศรษฐศาสตร์สายกลาง หรือเศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา เพราะว่าระบบชีวิตของพุทธศาสนา ที่เรียกว่ามรรคนั้น ก็มีชื่ออยู่แล้วว่ามัชฌิมาปฏิปทา องค์ของมรรคนั้นแต่ละข้อเป็นสัมมา เช่นสัมมาอาชีวะ การที่เป็นสัมมานั้นก็ คือโดยถูกต้องโดยถูกต้องก็ทำให้เกิดความพอดี ความเป็นมัชฌิมา ความเป็นมัชฌิมาหรือสายกลาง ก็คือความพอดีนั่นเอง

การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ

การดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับหลักสัมมาอาชีวะ ต้องประกอบด้วยความเพียรพยายามทำงานอย่างเต็มกำลังมีความอดุสาหะ มีสติสัมปชัญญะคอยควบคุมให้งานดำเนินไปสู่ความสำเร็จ ซึ่ง สมชาย เทพทานา (2533, หน้า 8-9) ได้กล่าวว่า การประกอบสัมมาอาชีวะ จะสำเร็จลุล่วงไปด้วย

ดังนั้น จะขาดความเพียร ไม่ได้ คือ เริ่มด้วยการสร้างความพอใจในกิจกรรมงาน หรืออาชีพที่ตนทำอยู่ ด้วยความพยายาม อุตสาหะไม่ทอดทิ้ง ความสำเร็จจะตามมาในที่สุด นอกจากความเพียรแล้ว การมีสติสัมปชัญญะ ไม่เผอเรอ ไม่เลินเล่อ มีความระมัดระวังตื่นตัวต่อหน้าที่การงาน มีความพร้อมอยู่เสมอ

นอกจากนี้การดำเนินชีวิตตามหลักสัมาอาชีวะ ยังมุ่งถึงประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบในลักษณะของการทำลายแก่ผู้อื่นรวมถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งประเวศ วะสี (2544, หน้า 62) ได้กล่าวว่า “สัมาอาชีวะ เป็นองค์หนึ่งในอริยมรรค ถ้าคนในสังคมจำนวนมากที่สุด มีอาชีพที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม สังคมจะมีความสุข”

สังคมที่ละเลยต่อความถูกต้องในการเลี้ยงชีวิตสำคัญผิดเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน โดยไม่คิดถึงประโยชน์ต่อส่วนรวม ย่อมไม่เกิดผลดีต่อประชาชนและสังคมนั้น และรวมถึงสังคมอื่นด้วย ดังที่นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้สะท้อนให้เห็นตัวอย่างในสหรัฐอเมริกา ที่มีการเลี้ยงชีวิตไม่ตรงตามหลักสัมาอาชีวะ เห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน จนทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ เช่น การเลี้ยงชีวิตเกี่ยวข้องกับอบายมุขยาเสพติดการค้าอาวุธ การสื่อสารที่ทำให้ประชาชนเกิดกิเลส ตัณหา และได้เสนอให้นักวิชาการ นักพัฒนา และฝ่ายนโยบาย ได้กำหนดยุทธศาสตร์การสร้างสัมาอาชีวะกับคนจำนวนมากจำนวนมากอีกด้วย

จากแนวคิดเกี่ยวกับสัมาอาชีวะพอสรุปได้ว่า หลักสัมาอาชีวะ เป็นหลักการที่มุ่งถึงความสุจริตในการประกอบอาชีพ มุ่งความรู้จักประมาณตน ในการดำรงชีพ เพื่อให้เกิดความพอดี ความสมดุล และมุ่งความขยันความอดทนในการดำเนินชีวิต เพื่อสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ไม่มีความเดือดร้อน ประกอบอาชีพของตนอยู่ในกรอบของกฎหมาย กรอบของสังคม และกรอบของศีลธรรม

ความสุจริต

ความสุจริต เป็นแนวทางแห่งความดีงาม ความสงบสุขของประชาชนในสังคม ซึ่งนำไปให้เกิดการประพฤติดีและถูกต้องของบุคคลในสังคม สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ กล่าวคือ ช่วยสังคมให้มีความสุขร่มเย็น ลดความเดือดร้อนและความขัดแย้งในสังคม ซึ่งแนวคิดเรื่องความสุจริตมีผู้นำเสนอไว้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ปยุตฺ ฐฺ ปยุตฺโต) (2538 ก, หน้า 345) ได้กล่าวว่า สุจริต ประพฤติดี ประพฤติชอบ ประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม มี 3 คือ กายสุจริต ประพฤติชอบด้วยกาย วาจาสุจริต ประพฤติชอบด้วยวาจา มโนสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจ

อาภรณ์ คิลกโสภณ (2523, หน้า 292) ได้กล่าวว่า “สุจริต” แปลว่า ความประพฤติดี หมายถึง การทำ การพูด การคิดที่ประกอบด้วยเจตนาดีต่อบุคคลอื่นเป็นความดีอีกลักษณะหนึ่ง ที่

แสดงออกเป็นกายสุจริต วชิสุจริตและมโนสุจริต พุดให้เข้าใจง่ายอีกที สุจริตคือศีล สัจจะคือธรรม รวมกันเป็นศีลธรรมอันเป็นแบบฉบับของคำว่า “ดี” สำหรับชาติไทยของเรา

กรมการศาสนา (2541, หน้า 16) ได้ให้คำนิยามว่า “สุจริต คือ ความประพฤติชอบก่อปร ด้วยมนุษยธรรม ทำด้วยกาย วาจา และใจ

หลักการดำเนินชีวิตอย่างสุจริต

สุจริต คือ พฤติกรรมบริสุทธิ์ ประกอบแต่ประโยชน์สุข เป็นกรรมพึงกระทำโดยแท้ มีประเภท และส่วนประกอบ ดังนี้คือ กายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ซึ่งนายแพทย์ประเวศ วะสี (2544, หน้า 13-14) ก็ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์ต่างจากสัตว์ที่เป็นผู้มีจิตใจสูง สัตว์มีแต่ธรรมชาติของสัตว์ คุณสมบัติของความเป็นมนุษย์คือการเป็นผู้มีจิตใจสูง ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อยู่ที่ความเป็นผู้มีจิตใจสูง สัตว์มีแต่กิน ขี้ ปี่ นอน ซึ่งถ้าคนมีแก่นันก็เป็นเหมือนสัตว์

นอกจากนี้ความสุจริตยังทำให้ความเป็นมนุษย์สูงขึ้น โดยใช้หลักการดำเนินชีวิตอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม ลดบทบาทการเห็นแก่ตัว สร้างสรรค์ช่วยเหลือสังคมโดยคนเว้นจากการเบียดเบียน ไม่มุ่งร้าย ถือว่าเป็นพื้นฐานแห่งศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ นำสู่ความเป็นธรรมทั้งเศรษฐกิจและสังคม สอดคล้องกับอภิชัย พันธเสน (2544, หน้า 56-57) ได้กล่าวถึงความสุจริตสำหรับบุคคลที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจไว้ว่า ความซื่อสัตย์สุจริตและหิริโอตตปปะ คือ การดำเนินการทุกชนิด ด้วยเจตนาที่ดีเป็นกุศลจะแก้ไขพฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการได้รับแต่เพียงอย่างเดียว มาเป็นการมีพฤติกรรมที่เป็นความซื่อสัตย์และมีหิริโอตตปปะแทนได้

องค์ประกอบของความสุจริต

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2538 ข, หน้า 7-8) ได้กล่าวถึงความสุจริต 3 อย่าง กล่าวคือ กายสุจริต ประพฤติชอบด้วยกาย วชิสุจริต ประพฤติชอบด้วยวาจา มโนสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจ

กายสุจริต คือ ความสุจริตทางกาย ได้แก่ การทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย มี 3 ประการดังนี้

1. ละเว้นจากการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูล สงเคราะห์กัน
2. ละเว้นจากการแย่งชิงลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ; เคารพสิทธิในทรัพย์สิน ของกันและกัน
3. ละเว้นการประพฤติดีดลวงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

วชิสุจริต คือ ความสุจริตทางวาจา ได้แก่ การพูดสิ่งที่จริงตามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา มี 4 ประการดังนี้

1. เว้นจากการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริง เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ
 2. ละเว้นจากการพูดส่อเสียด ขุนง สร้างความแตกแยก; พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี
 3. ละเว้นจากการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียดหา; พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง
 4. ละเว้นจากการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์
- ถูกกาลเทศะ

มโนสุจริต คือ ความสุจริตทางใจ ได้แก่ การคิดสิ่งที่จริงตามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ มี 3 ประการดังนี้

1. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผือกกว้าง
2. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย ; ตั้งความปรารถนาดี แม้ไมตรีมุ่งไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน
3. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ประเวศ วะสี (2544, หน้า 14-15) กล่าวเพิ่มเติมถึงเรื่องวิธีคิดอันนำไปสู่ “วชิสุจริต” ไว้ว่า ประกอบไปด้วยองค์ดังต่อไปนี้

พูดความจริง มีที่มาที่อ้างอิง พูดเป็นปยวาจา พูดถูกกาลเทศะ และพูดแล้วเกิดประโยชน์ การพูดมีความสำคัญ ถ้าเอาความไม่จริงมาพูด พูดโดยไม่คำนึงถึงความจริง พูดโดยไม่คำนึงถึงความยุติธรรม พูดโดยไม่คำนึงถึงถูกกาลเทศะและก่อไปด้วยประโยชน์หรือไม่ สังคมย่อมปั่นป่วน โกลาหล เกิดอวิชชาและมิจฉาทิฐิ อันนำไปสู่ความอ่อนแอ ความวิกฤติ และความล่มสลาย

มนุษย์ไม่สามารถควบคุมตัวเองให้พูดวชิสุจริตได้ จิตสำนึกใหม่และวิถีคิดใหม่ต้องนำไปสู่วิถีหรือการติดต่อสื่อสารกันด้วยวชิสุจริต อันจะเป็นบ่อเกิดของปัญญาและความเจริญ

ความทุจริตสิ่งที่ตรงข้ามกับความสุจริต

ความทุจริต หมายถึงความไม่ถูกต้องไม่เป็นธรรม สร้างความเดือดร้อนแก่สังคม เป็นข้อบกพร่องของสังคม มีลักษณะตรงข้ามกับสุจริตดังนี้

กรมการศาสนา (2541, หน้า 16) ได้กล่าวถึงทุจริต ซึ่งตรงกันข้ามกับความสุจริตไว้ว่า

- ทุจริต คือ ความประพฤติชั่ว ทางกาย วาจา และใจ ซึ่งขัดต่อประเพณีและศีลธรรม

- ทุจริต คือ พฤติกรรมก่อให้เกิดความทุกข์เดือดร้อน ท่านผู้รู้รังเกียจคำนี้ เป็นกิจไม่ควรทำ 3 ประเภท และมีส่วนประกอบ 10 อย่าง ดังนี้

กายทุจริต คือ พฤติกรรมไร้มนุษยธรรม ทำโดยพลังทางกาย 3 อย่าง

1. .ทรมานเบียดเบียน หรือทำลาย นำสิ่งมีชีวิตให้ถึงตาย (ปาณาติบาต)
2. ประพฤติเยี่ยงโจร ลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น (อทินนาทาน)
3. ล่วงประเวณีทางเพศ ผิดจารัตินิยม และไม่ชอบด้วยกฎหมาย (กาเมสุมิจจาร)

วจีทุจริต คือ พูดจาไม่สุภาพ ไร้สมบัติผู้ดี มี 4 อย่าง ดังนี้

1. พูดเท็จ หลอกลวงทำให้คนอื่นหลงเชื่อ เลี่ยงความจริงผลาญประโยชน์ผู้อื่น
2. พูดคำหยาบ เยาเย้ย เสียดสี เพื่อให้ผู้ฟังเดือดร้อน และ แค้นใจ
3. พูดส่อเสียด ขย่งฝ่ายนี้ให้เข้าใจผิดฝ่ายโน้น แกล้งให้สองฝ่ายบาดหมางกันและกัน
4. พูดเพ้อเจ้อ ใช้ภาษาพล่อย ๆ เหลวไหล ไม่เหมาะสมแก่บุคคลและสถานที่

มโนทุจริต คือ อุปนิสัยใจคอป่าเถื่อน เกิดแต่จิตสำนึก 3 อย่าง ดังนี้

1. คิดโลภจัด เห็นแก่ตัว คำนึงเพื่อครอบครองของผู้อื่น
2. พยาบาทปองร้าย จองเวรผูกเวร หมายถึงผลาญชีวิต และทำลายสมบัติของผู้อื่น
3. มีทัศนคติผิดคลองธรรม คิดเห็นขัดแย้งต่อปรากฏการณ์แท้จริง ผิดกฎแห่งกรรม

ความสุจริตเป็นคลองธรรมของสังคม

การแสดงพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา หรือทางความคิดเห็น ในแนวทางที่ผิดงาม เป็นจริยธรรมทางสังคม เป็นแนวทางของกรรมบถ ถือเป็น “คลองธรรม” ในสังคม เป็นเครื่องตัดสินว่า ถ้าคลองธรรม กล่าวคือแนวทางที่ถูกต่อนั้น ตนเองและผู้อื่นต้องเห็นชอบและยอมรับร่วมกัน จึงเรียกว่าเห็นชอบตามคลองธรรม ซึ่งสอดคล้องกับ สุจริต สงสกุล (ม.ป.ป., หน้า 30) ที่ได้กล่าวว่า ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม มุ่งถึงการคิดหรือเห็นทางใจ ไม่ใช่เห็นทางตา โดยหมายถึง ลักษณะของจิตที่ตัดสินความถูกต้องลงไปว่า อย่างนั้นอย่างนี้ เช่น เห็นว่า

- บิดามารดาเป็นผู้มีพระคุณ
- ความเมตตา กรุณา เป็นสิ่งที่ดี
- การฆ่ากัน การเบียดเบียนกัน เป็นสิ่งไม่ดี
- การก่อหนี้ ยืมสิน การประกอบมิฉฉาชีพ เป็นเรื่องไม่ดี
- การประพฤติผิดประเวณี ถือว่าเป็นเรื่องเลวร้าย
- การไม่พูดโกหกหลอกลวง พูดคำสัตย์ คำจริง เป็นเรื่องที่ดี
- การอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นสิ่งที่ดี ฯลฯ

สรุปว่า ความสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบตามคลองธรรม ประเพณี วัฒนธรรม ของท้องถิ่น และกฎหมายบ้านเมือง ทั้งท่ายกาย วาจา และทางใจ

ความรู้ประมาณ

ความรู้ประมาณ หรือความพอดี เป็นคุณลักษณะของการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยเป็นอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรม เพราะทำให้รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา กะเกณฑ์การกระทำทุกอย่างให้ลงตัวเหมาะสม ไม่บกพร่องขาดแคลน หรือฟุ้งเฟ้อเกินฐานะความเป็นอยู่ ลดการพึ่งพาผู้อื่น มุ่งเน้นการพึ่งตนเอง อยู่ในสังคมด้วยความสมดุลและสงบสุข

ความหมายของความรู้ประมาณ

พระธรรมปิฎก (ปยุตฺ ฺปยุตฺโต) (2538 ข, หน้า 229, 2545, หน้า 35-36) ได้นิยามความหมายของความรู้ประมาณไว้ว่า มัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการแสวงหา รู้จักประมาณในการใช้จ่ายพอเหมาะพอควร และว่า ความรู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณคือรู้จักพอดี ความพอประมาณคือความพอดี คำว่ามัตตัญญูตา คือ ความรู้จักพอดี

ปาน จันทรานูตร (2523, หน้า 141) ได้กล่าวว่า “มัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้ประมาณ” หมายถึง รู้จักแสวงหาเลี้ยงชีพแต่โดยทางที่ชอบ ไม่โลภมากไปแสวงหาในทางที่ผิด ๆ เห็นแก่ความร่ำรวยเป็นใหญ่ อีกอย่างหนึ่งคำว่ารู้จักประมาณหมายถึงรู้จักความพอดี เช่นรู้จักกินดื่มแต่พอดี กับความต้องการของร่างกาย รู้จักใช้จ่ายทรัพย์พอดีกับฐานะของตนเอง คนรู้จักประมาณ ย่อมเป็นคนที่มีพอดีไม่ผิดพลาดพลั้งเพลอ ไม่ถูกตำหนิว่าเป็นคนขาดหรือเกิน ทำย่อหย่อน หรือเป็นคนทำอะไรมักดีเกิน

สุรจิต สงสกุล (ม.ป.ป., หน้า 43) ได้กล่าวถึงความรู้ประมาณไว้ว่า มัตตัญญูตา แปลว่า ความรู้จักประมาณ หมายถึง

1. ความพอดี คือ ความเพียงพอแก่ความต้องการ ไม่ยิ่งเกินไป ไม่หย่อนเกินไป หมายถึง การปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตในทางสายกลาง
2. ความเหมาะสม คือ เหมาะเจาะตรงกับที่คิดไว้ เหมาะกับที่วางโครงการไว้และเหมาะสมกับแนวทางการดำเนินชีวิต
3. ความสมควร คือ ถูกต้องกับสภาพความเป็นจริง หรือเหมาะกับสภาพที่เป็นอยู่ เช่น กินแต่พอสมควรใช้แต่พอสมควร
4. ความสมส่วน คือ มีสัดส่วนที่อยู่ในเกณฑ์พอดี หรืออยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ

ประกายทิพย์ โภคสวัสดิ์ (2541, หน้า 44-45) ได้กล่าวถึงความรู้ประมาณในลักษณะของ “ความสมดุล และความพอดี” ในหลายด้านไว้ดังนี้

- ความพอดีระหว่างการเป็นผู้นำกับการเป็นผู้ตาม
- ความพอดีระหว่างความสามารถในการทำงานเป็นหมู่คณะกับความสามารถในการดำรงตนในฐานะปัจเจกบุคคล
- ความพอดีระหว่างเสรีภาพกับความรับผิดชอบ
- ความพอดีระหว่างความสามารถแข่งขันกับความสมถะ รู้จักพอ รู้จักร่วมมือ
- ความพอดีระหว่างการเห็นความสำคัญและประโยชน์ในวิทยาการสมัยใหม่กับความชื่นชมในภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม
- ความพอดีระหว่างการเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ไทย
- ความพอดีระหว่างการเรียนรู้เพื่อพัฒนาการงานและฐานะกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองและเพื่อ “ความปิติแห่งการเรียนรู้”
- ความพอดีระหว่างการเพิ่มพูนทักษะความสามารถเฉพาะทางกับการเพิ่มพูนสุนทรียภาพและความรอบรู้ในภาพรวม
- ความพอดีระหว่างการเรียนรู้ผ่านสื่อและเทคโนโลยีต่าง ๆ กับการเรียนรู้ด้วยกระบวนการ “มนุษย์สัมพันธ์” และ “มนุษย์สัมพันธ์ธรรมชาติ”
- ความพอดีระหว่างการจัดประมวลสาระความรู้ทางมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์

ความรู้ประมาณกับการดำรงตน (สุรจิต สงสกุล, ม.ป.ป., หน้า 76-80)

ความรู้ประมาณหรือความสันโดษ มาจากภาษาสันสกฤตว่า สันโดษ ถ้าเป็นภาษาบาลีว่า สนฺโดส แปลว่า ยินดีในของของตน มีความภาคภูมิใจในของของตน หมายถึง มีความยินดีหรือพอใจในสิ่งที่ตนพึงมีพึงได้ โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น

องค์ประกอบของสันโดษ มีลักษณะ 3 ประการ คือ

1. สกณะ สันโดษ ยินดีในของของตน
2. สันเตนะ สันโดษ ยินดีในของที่มีอยู่
3. สเมนะ สันโดษ ยินดีในของที่สมควร

สันโดษ ไม่ได้หมายถึง สิ่งที่ถ่วงความเจริญ คือ เป็นเครื่องกีดขวางการพัฒนาประเทศ ทำให้คนไทยขาดความกระตือรือร้น ไม่พัฒนาตัวเองและสังคม กลายเป็นความเฉื่อยชา เกียจคร้าน งอมืองอเท้าดำรงชีพแบบเอาตัวรอดไปวัน ๆ ขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ดังคนบางคนเข้าใจ

สันโดษ กับ ไม่สันโดษ เปรียบกลางวันกับกลางคืน ถ้ามีกลางวันแล้ว กลางคืนก็หมดไป มีกลางคืนแล้วกลางวันก็หมดไป หรือมีมืดแล้วสว่างก็หมดไป มีสว่างแล้วมืดก็หมดไป ทั้งสองไม่อยู่ด้วยกัน

1. สกณะ สันโดษ ยินดีในของของตน หมายถึง ยินดีในของที่ตนมีอยู่แล้ว และสิ่งที่มันเป็นของเราแล้ว ความยินดีกับของของตนนี้แหละ คือสันโดษ มีคนบางคนเข้าใจผิด ชอบกล่าวหาว่าไม่ดี โดยเข้าใจว่า การมีพอใจอยู่กับของตัวเองทำให้คนไม่มีความคิดก้าวหน้าไม่พัฒนาสังคม ทำให้บ้านเมืองไม่เจริญ

ความจริงแล้ว การที่คนเราพอใจกับของที่ตัวมีอยู่ ถ้าพิจารณาด้วยเหตุผลแล้วจะเห็นว่าคนประเภทนี้ คือคนที่รู้จักรักษาตัว รักครอบครัว รักประเทศชาติ เป็นคนนำความสุขความเจริญมาให้ได้มากกว่าเป็นไหน ๆ ความเจริญต่าง ๆ จะมีขึ้นได้นี้ ก็เพราะคนเรารู้จักยินดีกับของของตนเอง คือ ให้ทุกคนมีความรับผิดชอบต่อตัวเอง ต่อครอบครัว ต่อสังคมส่วนรวมตลอดถึงประเทศชาติ

2. สันตะนะ สันโดษ ยินดีในของที่มีอยู่ ยินดีกับส่วนที่ได้ คือ พอใจในสิ่งที่ตนได้มา การแสวงหาผลประโยชน์ของคนเราในทุก ๆ เรื่องถ้าหากสิ่งได้มามันสมส่วนกับความอยากก็เกิดความสบายใจ แต่ถ้าสิ่งที่ได้มาไม่สมส่วนกับความอยาก ใจเรากระวนกระวายเป็นทุกข์ ซึ่งเป็นทุกข์เพราะ “อยากได้” นั่นเอง

วิธีแก้ มีอยู่ 2 ทางคือ

1. ต้องแก้ของที่อยากได้
2. ต้องแก้ใจที่อยาก

คือ ถ้ามีความอยากเกิดขึ้นแล้วมันไม่ได้ตามที่ต้องการ ก็ลดความอยากลง พอใจกับส่วนที่ได้เท่านั้น อย่าไปนั่งรำพึงรำพันถึงส่วนที่ยังไม่ได้ เช่น อยากได้เงินสักหนึ่งร้อยบาท แต่ได้มากแต่ห้าสิบบาท อีกห้าสิบบาทสูญเสียไปเราหันมายินดีกับเงินห้าสิบบาทที่เราได้ ส่วนอีกห้าสิบบาทที่ไม่ได้ก็เฉยเสีย อย่างนี้เรียกว่า ยินดีกับส่วนที่ได้

3. สมนะ สันโดษ ยินดีในของที่สมควร ข้อนี เป็นคุณธรรมขั้นกลั่นกรองความสันโดษ ให้ประณีตขึ้นอีกขั้นหนึ่ง ถึงขั้นเป็นยอดของความสันโดษทีเดียว

ความยินดีตามสมควร หมายถึงยินดีเท่าที่ควร แม้ว่าเป็นของที่ได้มาแล้วหรือจะได้อยู่ก็ตาม หากเห็นว่ายังไม่สมควร ก็ไม่ยินดี นี่เป็นความหมาย ที่นี้ ปัญหาอยู่ที่ว่า ความควรหรือไม่ควรนั้น จะเอาอะไรเป็นเกณฑ์ คนส่วนมากมักจะเอาความต้องการของตนเป็นเกณฑ์ ตัวต้องการสิ่งใดก็คิดว่า สิ่งนั้นควรแก่ตน ซึ่งเป็นความคิดที่อาจผิด ในทางศาสนา ท่านวางหลักเกณฑ์ไว้สำหรับตัดสิน 3 อย่าง ต่อไปนี้

1. ขดลาภสันโดย ควรแก่ฐานะ คือ ต้องนึกถึงว่า ตัวเราอยู่ในฐานะอย่างไร เช่นฐานะนักเรียนฐานะครูบาอาจารย์ ในฐานะประชาชน หรือชุมชน เป็นต้น สิ่งใด ที่ใดควรแก่ฐานะของตนก็ยินดีกับสิ่งนั้น ถ้าอย่างนี้เป็นความยินดีตามควรแก่ฐานะ คนที่ขาดสันโดยประเภทนี้ มักจะมีทางเลือกถึงสองทาง คือ จะกลายเป็นคนใฝ่สูงเกินศักดิ์ คิดแต่เอาดีเอาเด่นสุขสบาย หากเข้าก็กลายเป็นคนที่สังคมรังเกียจ อีกทางหนึ่ง คือ จะเป็นคนเจ้าทุกข์และที่เป็นทุกข์นั้น ก็เพราะหิวกระหายในสิ่งที่เกินวาสนา เกินฐานะของตน

2. ขดพลสันโดย ควรแก่สมรรถภาพ หมายถึง ความสามารถของแต่ละคนเป็นเช่นไร กำลังในตัวคนเราแต่ละคนมีไม่เท่ากัน ไม่ว่าจะเป็นกำลังกาย กำลังความคิด กำลังความรู้ตลอดจนกระทั่งกำลังบุญวาสนาบารมี ก็มากน้อยไม่เท่ากัน ข้อนี้ เป็นสาเหตุให้คนมีสมรรถภาพต่างกัน ใครมีกำลังมากก็มีสมรรถภาพมาก ใครมีกำลังน้อยก็มีสมรรถภาพน้อย ดังนั้น ท่านสอนให้ยินดีตามสมควรแก่สมรรถภาพของตน คนที่ขาดสันโดยประเภทนี้ มักตราดาตัวเองผิด คิดว่าเขาเป็นอะไรได้ ตัวก็จะเป็นได้อย่างเขาทุกอย่าง

3. ขดสารูปสันโดย ควรแก่ศักดิ์ศรี ในอรรถกถาทานมุงเอาภูมิศีล ภูมิธรรมของแต่ละคนเป็นเกณฑ์ คือ ให้ยินดีสิ่งที่เหมาะสมที่ควรแก่ภูมิศีลภูมิธรรมของตน อนึ่ง ภูมิศีลภูมิธรรมนี้ ท่านหมายถึง “ศักดิ์ศรีนั่นเอง”

สิ่งของก็ตาม หรือคนใดก็ตามแม้ว่าเราจะได้มาแล้ว แต่ถ้าไปยินดีกับสิ่งนั้นเข้าจะทำให้เสียศักดิ์ศรีของเรา คือ เสียศีลธรรม เสียเกียรติ เสียชื่อเสียงก็ตาม เราก็ไม่ควรยินดี คนที่ขาดสันโดยประเภทนี้ จะเป็นคนดูแก่อำนาจ มีแต่ความมั่งได้ เสียคนเพราะความมั่งมาก อยากใหญ่ไม่รู้จักเลือกว่า สิ่งใดควรแก่เกียรติยศ ศักดิ์ศรีของตนหรือไม่

จะเห็นได้ว่า ธรรมะข้อสันโดยนี้ ไม่เป็นภัยต่อความเจริญก้าวหน้าของใคร ๆ ฉะนั้น สันโดยจึงหมายถึงความพอใจใน 3 สถานคือ พพอใจในของที่เราได้มาตามความสามารถ (ขดพละ) พพอใจในของที่เราได้ (ขดลาภะ) พพอใจในของที่ควรแก่เรา (ขดสารูปปะ)

ความรู้ประมาณบ่อเกิดแห่งความสุข (ธีรเพชร มาตพงษ์, 2543, หน้า 4)

ความรู้ประมาณในบริบทของความพอเพียงที่ก่อให้เกิดความสุข “พอเพียงด้วยรู้จักเพียงพอ ก่อให้เกิดสุข” ขณะดำเนินชีวิตที่พอเพียงสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันคือความพอใจภูมิใจและความพอใจภูมิใจนี้ก็คือความสุข เป็นสุขอันชอบธรรมสำหรับคนครองเรือนที่ควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตน สุขชนิดนี้มี 4 ประการ เรียกว่าสุขของภคฤหัสถ์

1. อัตติสุข สุขเกิดจากการมีทรัพย์ที่ตนแสวงหาได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงไม่ได้แย่งชิงใคร
2. โภคสุข สุขเกิดจากการจ่ายทรัพย์โดยจ่ายเลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยงมีมารดาบิดาเป็นต้น
3. อนนสุข สุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้ มีชีวิตที่พอเพียงไม่ต้องกู้หนี้ยืมสิน

4. อนุวัชชสุข สุขเกิดจากการประพาศิตีไม่มีโทษ เพราะประกอบอาชีพที่สุจริต

ความสุขทั้ง 4 ประการนี้เกิดขึ้นคู่กับการรู้พอเพียง ถ้าขาดการรู้พอเพียงสุขเหล่านี้ยากนัก ที่คนครองเรือนจะมีความสุขออกพอใจและสุขเหล่านี้เป็นสุขที่มีอยู่ในขณะปัจจุบันเป็นสุขที่เราสามารถรับรู้ได้ภูมิอกภูมิใจได้ ไม่ต้องรอคาดหวังสุขเบื้องหน้า เพราะเหตุว่าเมื่อเราตั้งความหวังสุขไว้เบื้องหน้า เราต้องคอยวิ่งไล่ตามและเมื่อวิ่งทันแทนที่จะยินดีกับสุขนั้น เรากลับตั้งความสุขไว้เบื้องหน้าอีกรำไปจนไม่สามารถรับรู้ถึงสุขที่พึงจะได้ ควรตั้งความสุขไว้กับปัจจุบันโดยอยู่บน ปทัสถานแห่งความพอเพียง เพราะเมื่อพอเพียงก็จะมีเวลาหยิบจับทำสิ่งอื่นได้ไม่มัวแต่พยายามหาทรัพย์สินภายนอกอย่างเดียว

ความรู้ประมาณอยู่ในกรอบของศีลธรรม (ทวิช อัคคโชตโน, 2543, หน้า 6-7)

ความรู้ประมาณในบริบทของความพอเพียง กล่าวคือพอเพียงตามแนวพุทธ ต้องไม่ หลุดกรอบของศีล 5 โดยผู้ที่มีการกระทำอย่างพอเหมาะพอควร ไม่ซำยสุดโต่ง ไม่ขวนขวานตกขอบ น่าจะได้ชื่อว่าได้เดินตามทางที่พอเพียง (มัชฌิมาปฎิปปทา) โดยอย่างยิ่งความพอเพียงทางกาย วาจา และใจอันกำกับอยู่ในกรอบของศีล 5 คือ

1. พอเพียงด้วยมีเมตตาปราณีไม่เบียดเบียนรังแกทรมาณสัตว์ให้ได้รับความเดือดร้อน
2. พอเพียงด้วยความพอใจเฉพาะสิ่งของตน ไม่โลภมากบากหน้าหาขโมย
3. พอเพียงด้วยความเคารพสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ชนไม่ล่วงเกินหลอกลวงพาลเสียหาย
4. พอเพียงด้วยมีวาจา ไม่ข่มเหงด้วยคำหาขบคำส่อเสียดคำเพื่อเจ้อเหลวไหล
5. พอเพียงด้วยมีสติสัมปชัญญะ ไม่ดื่มของมึนเมาเหล้ายาเสีย

แนวทางของศีล 5 คือแนวทางเบื้องต้นต่อการพอเพียงตามแนวพุทธที่เน้นสอน

ความพอเพียงทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นโดยตนเองไม่เคียนร้อน คนอื่นรอบตัวก็ไม่เดือดร้อน และถือว่าเป็นความพอเพียงที่ทำด้วยความพอใจของตนเองเป็นที่ตั้ง ความล้าหลังของชาวไทยไม่ใช่อยู่ที่ การไม่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัย แต่อยู่ที่การ ไม่มีใจใฝ่ธรรมอันเป็นสมบัติของโลก การก้าวล้ำนำหน้าทางเทคโนโลยีควรให้ควบคู่ไปกับกรอบของศีล ๕ ในทำที่ที่ว่าของเก่าเราไม่ทิ้ง ของใหม่ก็ใฝ่ใจทำ เริ่มต้นพอเพียงวันนี้เพื่อกำจัดความโลภมากอันเป็นเหตุค้ำจุน

การตั้งต้นด้วยความพอเพียง เพื่อหลีกเลี่ยงความโลภ

มีคำพูดกันว่าถ้าลองได้เริ่มต้นในสิ่งใดในแบบผิด ๆ หรือไม่ราบรื่นผลตามมาก็คือ ความล้มเหลวที่ยากจะกู้คืนได้ ชีวิตที่พอเพียงตามแนวพุทธมีระเบียบวิธีการดำเนินชีวิตให้มันน้อย พอแก่อัตภาพเพื่อที่จะลดละและเลิกจากความโลภโมโหตัน เพราะถ้าไม่รู้ลดละแล้วสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้คงมีแต่การแก่งแย่งเข้าหักล้างทำลาย

การรู้พอเพียงหรือประมาณนี้ (มัตตัญญุต) แบ่งเป็น 3 สถาน คือ

1. การแสวงหา
2. การได้มา
3. การใช้สอยอาศัย

การแสวงหา เป็นต้นว่าปัจจัยสี่เพื่อช่วยพยุงร่างกายให้ได้รับความสุขและการแสวงหาสมควรให้อยู่ในขอบเขต ให้เป็นไปตามความสามารถของตนกำลังของตนที่สุจริต ไม่ก้าวล้ำล่วงเกินของผู้อื่นลบหลู่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น อันนับเป็นการแสวงหาที่ไม่สมควร (อนธนา) ซึ่งแม้พระพุทธเจ้าเองก็ทรงติเตียนว่า เป็นการทำงานอันประกอบด้วยโทษ ไม่ยังความสุขใจให้เกิดแก่บุคคลผู้ประกอบ ควรเป็นการแสวงหาที่ดี (สุปริเยสนา) ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่า เป็นการทำงานไม่มีโทษ ให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ประกอบด้วยดี และเมื่อได้ทรัพย์มาแล้วควรเก็บรักษาใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้บำรุงทดแทนพระคุณของมารดาบิดา สงเคราะห์ญาติคนคุ้นเคยโดยแนะนำให้รู้จักการประหยัดพอเพียงเพื่อที่ป้องกันการแย่งชิง

การพอเพียงทั่วโลก ไม่ทุกข์โศกเพราะแย่งชิง

การดำเนินชีวิตที่พอเพียงตามแนวพุทธอีกความหมายหนึ่งก็คือการครองตนประพฤติกปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองที่ดีสร้างสรรค์สังคม ดังนี้

1. ไม่มัวเมาทางเพศคบชู้ (นะ สาธารณะนทารัสสะ)
2. ไม่เห็นแก่ตัวบริโภคนคนเดียว (นะ ภุญฺเช สาธุเมกะ โก)
3. ไม่เสียเวลาพูดสิ่งไร้สาระ (นะ เสเว โลกาเยติกัง)
4. ประพฤติตัวดี มีวินัย (สีลวา)
5. ทำหน้าที่โดยไม่ขาดตกบกพร่อง (วัตตะสัมปันโน)
6. ไม่ประมาทในชีวิต (อัปปะมัตโต)
7. ใคร่ครวญพิจารณามีวิสัยทัศน์ด้วยปัญญา (วิจักขโณ)
8. อ่อนน้อมถ่อมตน สุภาพเรียบร้อย (นิวาตะวุตติ อัตถัทธโร)
9. พุดจาน่าฟังอ่อนหวาน (สขิลो มุทุ)
11. มีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อเพื่อน (สังกะเหตา จะ มิตตานัง)
12. เจือจานแบ่งปันให้ถ้วนหน้า (สังวิภาติ)
13. ดูแลกิจการงานได้เรียบร้อย (วิธานะวา)
14. อุปลัมภบำรุงพระสงฆ์ (ตปเปยยะ)
15. ศึกษาปฏิบัติตามธรรม (ธัมมะกาโม)
16. ขยันอ่านขยันฟังเพื่อเสริมความรู้ (สุตาธโร)

สรุปได้ว่า ความรู้ประมาณ หมายถึง การที่บุคคลพยายามดำรงชีวิตให้มีความสุข อย่างมีความสมดุลพอเพียง ไม่ให้ขาดแคลนและไม่ให้ฟุ้งเฟ้อจนเกินฐานะของตนและฐานะทางสังคม อันจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความเดือดร้อนในการดำรงชีพ

ความขยันอดทน

ความขยันอดทนเป็นคุณธรรมสำหรับการต่อสู้กับอุปสรรคในการดำเนินชีวิต เพื่อให้สำเร็จลุล่วงแห่งกิจกรรมที่ได้ลงมือทำ ผู้ที่มีความขยันอดทนต้องฝึกฝนตนเองให้เข้มแข็ง ไม่ท้อแท้หรืออ่อนแอ ทั้งทางกายและจิตใจ หลักของความขยันอดทน มีผู้ให้นิยามไว้ดังนี้

ความหมายของความขยันอดทน

กรมการศาสนา (2541, หน้า 12) ได้กล่าวว่า ขันติ ความอดทน ต่อทุกข์ยาก ลำบากตรากตรำ ในการประกอบกิจเลี้ยงชีพ ต่อภัยธรรมชาติ หนาวร้อน และสัตว์ร้ายเบียดเบียน ออกกลั่นต่อคำกล่าวล่วงเกิน อดใจต่อสิ่งชั่วช้วน

พระมหาฉลาด ปริณูญาโร (2530, หน้า 4) ได้กล่าวว่า ขันติ ความอดทน ทนต่อความเจ็บแค้น ทุกข์ยาก ตรากตรำลำบาก

พระธรรมปิฎก (ปยุตฺ ฺปยุตฺโต) (2538 ข, หน้า 135) กล่าวว่า ขันติ หมายถึง ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่หือถอย

อาภรณ์ ศิลกโศภณ (2523, หน้า 323) ได้กล่าวว่า วิริยะ ความเพียร คือขยันหมั่นเพียร กล้าสู้กับอุปสรรค และความเหนื่อย ยากลำบากจนกว่าจะสำเร็จ ในทางปฏิบัติ ก็คือ รับผิดชอบ ไม่ทอดทิ้งธุระ ทำงานจริงจัง ไม่ย่อหย่อน ทำงานตามเวลาไม่ผัดผ่อน

ความสำคัญของความขยันอดทน

สุรจิต สงสกุล (ม.ป.ป., หน้า 34-35) ได้กล่าวถึงความขยันอดทนไว้ดังนี้ อุภูฐานสัมปทา แปลว่า มีความขยันหมั่นเพียร หมายถึง ความขยันหมั่นเพียรที่พึงประสงค์ กล่าวคือ จะต้องมาจากพื้นฐานสำคัญ คือ รู้ว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร ลงทุนเท่าไร ได้กำไรเท่าไร มีความชำนาญชำนาญในหน้าที่การงานนั้น ๆ ไม่ว่าจะทำอะไร หรือประกอบกิจอย่างไร ต้องใช้ความขยันหมั่นเพียรอย่างฉลาดสามารถทำให้เสร็จทันเวลา ไม่ว่าด้านการศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติหน้าที่ราชการ การค้าขาย และการประกอบธุรกิจต่าง ๆ การที่คนเราทำการงานทุกอย่าง เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินสมบัติในการเลี้ยงตนและครอบครัวให้มีความสุข บางคนคิดแต่จะเป็นเจ้าของทรัพย์ แต่ไม่ได้คิดหรือแสวงหาในทางที่ชอบ กับไปซื้อหวย หรือเล่นการพนัน เพื่อจะเป็นเศรษฐีทางลัด อย่างนี้ถือว่าผิดวิธี

ฉะนั้นคำว่า อุภูฐานะ แปลว่า ลูกขึ้น เป็นลักษณะของความขยันหมายถึงหมั่นเพียร มุมานะ ต่อสู้อุปสรรคต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

อนึ่ง คนขยัน เป็นคนเรียกหางาน แสวงหางานมีความคิดอ่านเพื่อทำงานอดทนต่อ ความหิว ความร้อน ความหนาว อย่างไม่ย่อท้อ สามารถดำเนินกิจการหรือภารกิจให้ก้าวหน้า ให้มีความรุดหน้าอยู่เสมอ

ศัตรูของความขยัน คือ ความเกียจคร้านเข้ามาแทรกใจมากเท่าไร ความขยันก็ถอย กำลังลงเท่านั้น ถ้าอยากรู้ความจริง ต้องสังเกตดูที่ใจเราเอง ใจที่เกียจคร้านจะมีแต่ความขลาด ความกลัว เช่น กลัวว่า ร้อนเกินไปแล้วไม่ทำงาน หนาวเกินไปแล้วไม่ทำงาน เช้าเกินไปแล้วไม่ทำงาน หิวเกินไปแล้วไม่ทำงาน ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า เมื่อเกิดความกลัวขึ้นแล้ว ก็แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอ ทำให้หมดกำลังใจในการทำงาน

อมร โสภณวิเศษฐ่วงศ์ และกวี อิศริวรรณ (2537, หน้า 36, 37) ได้กล่าวถึงความอดทน ไว้ว่า ความอดทน หมายถึง อดทนต่อความลำบากตรากตรำ ในการศึกษาเล่าเรียนในการงานอาชีพ ชีวิตฆราวาสต้องทำมาหากิน ต้องอดทน หนักเอาเบาสู้จึงจะตั้งตัวได้และเป็นอยู่อย่างดี คนไม่อดทน ไม่สามารถประกอบกิจการให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีได้ มีแต่จะทำการงานให้ค้างค้ำอาญาล

ประเภทของความขยันอดทน

ความอดทนจำแนกออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ความอดทนต่อความยากลำบาก หมายถึง อดทนต่อความยากลำบาก ความหิวกระหาย ความเหนื่อยยากไม่ว่างานจะหนักหรือเบา ตั้งใจทำงานด้วยความวิริยะอุตสาหะจนงานสำเร็จลุล่วง
2. อดทนต่อทุกขเวทนา หมายถึง อดทนต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่ร้องครวญครางข่ม ความเจ็บป่วยเอาไว้

3. อดทนต่อความเจ็บใจ หมายถึง อดทนต่อการล่วงเกินด้วยวาจาหรือล่วงเกินทางกาย แม้แต่อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ก็ไม่แสดงออกถึงความโกรธตอบได้ อดทนระงับกายและใจไม่ให้แสดงออก เอาชนะจิตใจจนสำเร็จ

4. อดทนต่ออำนาจกิเลส หมายถึง การอดทนต่ออารมณ์ที่ทำให้จิตใจโน้มเอียงไปในสิ่งที่เพลิดเพลิด ลุ่มหลงและน่าปรารถนา เช่น การเที่ยวเตร่ ลุ่มหลงอบายมุข รับสินบน เป็นต้น

ทรงวิทย์ แก้วศรี (2530, หน้า 317-318, 327-329) ได้กล่าวถึงขันติความอดทนไว้ว่า ขันติ ความอดทนต่อโทสะ อดทนต่อโมหะนั้นเอง ไม่ทำล่วงไปด้วยอำนาจโลภะหรือ ราคะ โทสะ โมหะ นี้อามทางกาย ทางวาจา ตลอดถึงทางমনะหรือทางใจ แม้อดทนไว้เช่นนั้นไม่ทำล่วงไปจริง แต่ว่าในใจเดือดร้อน เช่นเราอยากได้อะไรแล้วจะไปขยเอาของเขามา อดทนไว้ได้ นี่เป็นขันติ หรือโกรธ ใครอยากจะทำสิ่งผิดแต่ไม่ทำไป อดทนไว้ก็เป็นขันติ เราหลงมกมายเห็นดีเป็นชั่วเห็นชั่วเป็นดี เห็นผิดเป็นถูกเห็นถูกเป็นผิด อยากจะทำลงไป แต่อดทนไว้ก็เป็นขันติ ท่านจึงสอนให้พิจารณาเห็นโทษของการประพฤติชั่วแล้วทำใจให้สงบเสงี่ยมสงบจากความคิดที่จะทำชั่ว ที่จะพูดชั่ว ที่จะคิดชั่ว

ทำใจให้สงบรับสงบเสงี่ยมเช่นนี้เป็นโสรจจะ ถ้าเป็นเช่นนี้แล้วใจก็จะไม่เคียดร้อน ไม่พุ้งพ่วน เพราะฉะนั้น จันดีและโสรจจะ จึงเป็นธรรมที่ทำให้งาม คือ ทำใจให้งามก่อน เมื่อใจงามแล้ว ภายก็งาม วาจาก็งาม ความคิดเรื่องราวต่าง ๆ งาม การทำอะไรด้วยอำนาจโกละ ไม่โลก ด้วยอำนาจโทสะ ไม่โกรธ ด้วยอำนาจโมหะ ไม่หลง ก็เป็นการทำที่ดีที่ชอบ

อนึ่ง กิริยาที่อดทนต่อโกละ ความอยากได้บ้าง ต่อโทสะ ความโกรธเคืองจนถึงพยาบาท มุ่งร้ายบ้าง ต่อโมหะความหลงมกมายบ้าง เพราะได้ประสบอารมณ์ที่ยั่วให้เกิด เมื่อมีอารมณ์มา ประสบยั่วให้เกิดอยากได้ อยากล้างผลาญอยากเบียดเบียนก็อดทนไว้ ไม่ยอมแสดงวิกลจริตอันชั่วร้ายทางกายวาจาออกไปตามอำนาจแห่งโกละ โทสะ และโมหะ ตลอดถึงการอดทนต่อทุกขเวทนา มีเย็นร้อนเป็นต้น อดทนต่อคำที่มีผู้กล่าวชั่วไม่เป็นที่พอใจ ชื่อว่าจันดี

คนผู้อยู่ร่วมกันเป็นหมู่ ต้องประสบอารมณ์ต่าง ๆ มาก ถ้าไม่ตั้งอยู่ในจันดี ยอมให้ โกละ โทสะ โมหะ อดชักไป ก็จะเกิดวิวาทแก่งแย่งและวุ่นวายอย่างอื่นอีกมาก ไม่อยู่ด้วยกันด้วยความสงบเรียบร้อย เป็นสุข ถ้าตั้งอยู่ในจันดีก็ได้ผลตรงกันข้าม คืออยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข ผู้มีจันดีจึงงามเพราะมีอาการสงบ เมื่อรวมกันเข้าเป็นหมู่ก็เป็นหมู่ที่งาม เพราะมีความสงบสุข

ประโยชน์ของความขยันอดทน

อานิสงส์กล่าวคือประโยชน์หรือสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับบุคคลที่มีจันดีดังนี้

1. เป็นผู้สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ
2. ย่อมมีผู้รักใคร่ยินดี
3. ไม่มีศัตรูเวรภัยใด ๆ
4. มีอิริยาบถอันผาสุก
5. ปรากฏผลเลิศทุกอย่าง
6. เกิดประโยชน์ปัจจุบัน ภายหน้าและอย่างยิ่ง

สรุปได้ว่า ความขยันอดทน หมายถึง การทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ทอดย ประกอบกิจเลี้ยงชีพไม่ทอดทิ้งธุระ ทำงานจริงจึงไม่ย่อหย่อน ทำงานตามเวลาไม่ผัดผ่อน กล่าวคู่กับอุปสรรค และความเหนื่อยยากลำบากจนกว่าจะสำเร็จ

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชน

ประเวศ วะสี (2542, หน้า 65) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และศีลธรรมว่า เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องเดียวกัน และมีใช่ เป็นเรื่องเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา จิตใจ ศีลธรรม และสุขภาพอนามัย พร้อมกันไปด้วย

โสภณ สุภาพงษ์ (2542, หน้า 65) ได้กล่าวถึงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองว่า รัฐบาลควรส่งเสริมแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างจริงจัง ภายใต้งบประมาณอันจำกัด ไม่ควรรับภาระอะไรที่ทำให้สิ้นเปลือง แต่ควรส่งเสริมให้องค์กร/ กลุ่มในท้องถิ่น กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่เข้มแข็ง ทำงานพหุภาคีกับภาคเอกชนและองค์กรเอกชนให้สามารถขยายงานรองรับคนว่างงาน ที่กลับจากเมือง ขจัดปัญหาอุปสรรคทางการตลาด ระเบียบ กฎเกณฑ์ ที่ไม่เอื้อต่อการทำงานของ ประชาชนและใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

สังคิต พิริยะรังสรรค์ (2542, หน้า 66) ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนว่ารัฐบาล มีนโยบายให้ภาคราชการต่าง ๆ ไปดำเนินการ ในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนกับชาวบ้านเพียงแต่ ให้เกิด “รายได้เสริม” มิใช่ รายได้หลักของชาวบ้าน ฉะนั้น รายได้หลักของชาวบ้านต้องพึ่งพา เศรษฐกิจตลาด ทั้งนี้ ได้แก่ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือการส่งเสริมนอกภาคเกษตร เป้าหมายหลัก ของยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองก กล่าวคือ การยกระดับกิจกรรมเหล่านี้อย่างจริงจัง เพื่อให้เป็นยุทธศาสตร์อันหนึ่งของเศรษฐกิจแห่งชาติ ระยะเวลาที่ผ่านมาเกษตรกรได้ทดลองลงมือ ทำด้วยตนเอง ฉะนั้น เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเป็นทั้งวิถีชีวิต การดำรงชีพ ภูมิปัญญาของชาวบ้าน และวิธีการผลิต ซึ่งมีส่วนช่วยให้พวกเขาและครอบครัวได้รับประโยชน์สูงสุด ก็ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของชาวบ้านและชุมชนนั่นเอง

มงคล คำนธานินทร์ (2541, หน้า 93-94) ได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเองไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชาติ การพัฒนาต้องมีความสัมพันธ์กัน ชุมชนต้องมีการรวมกลุ่มกันในการทำงานเพื่อดำรงชีวิตในแนวสัมมาชีพ เช่น มีการปลูกพืชต่าง ๆ หรือทำการปศุสัตว์ ทำกิจกรรมการผลิตนอกการเกษตร เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องส่งเสริมให้มีการบูรณะ โบราณสถานในพื้นที่พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นมี นักวิชาการให้ความรู้ แปรูปผลิตผลทางการเกษตรให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ตลอดจนภาคบริการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการอยู่ดีเพื่อความพึงพอใจ คู่มีค่ามีกำไรคู่กับการลงทุน ด้วยกิจกรรมดังกล่าวนี้ จะทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (2542, หน้า 66-67) ได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชนพึ่งตนเองไว้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนต้องเริ่มที่ชุมชนในชนบทหรือภาคการเกษตร

โดยการส่งเสริมการรวมกลุ่มของประชาชน สร้างเครือข่ายองค์การชุมชน สนับสนุนส่งเสริม การตลาดรูปแบบต่าง ๆ และจัดให้มีการประชุมประชาคมเศรษฐกิจพื้นฐานของชุมชนใน ทุกระดับหมู่บ้าน

วิโรจน์ สารัตนะ (2541, หน้า 110) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูต่อการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองไว้ว่า การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองในชุมชนควรทำความเข้าใจ เสนอแนวคิด ส่งเสริมและ สนับสนุนให้ชาวบ้านเฉพาะราย เป็นกลุ่มหรือทั้งชุมชน ลด ละ เลิก กิจกรรมที่จะนำไปสู่การพึ่งพา ลง ส่งเสริมให้ทำกิจกรรมที่จะส่งผลต่อการพึ่งตนเองให้มากขึ้น เช่น การปลูกป่าในวัดหรือที่ชุมชน ปลูกพืชสมุนไพร พืชสมุนไพรชาวบ้าน ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ ใช้สมุนไพรรักษาโรค การเกษตรกรรมพื้น บ้าน การเพาะพันธุ์พืช-สัตว์พื้นบ้าน และการอนุรักษ์พิทักษ์สิ่งแวดล้อม ป่าไม้ ดินน้ำลำธาร เป็นต้น ต้องอาศัยหลักการที่ว่า “ต้องเป็นกิจกรรมของชาวบ้าน โดยชาวบ้าน และเพื่อชาวบ้าน”

บุค ศรีอาริยะ (2542, หน้า 109-111) ได้กล่าวถึงการพัฒนาศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองตาม แนวคิดของ มหาตมะคานธี ว่าด้วยเรื่อง “แนวคิดสวเทตี : ที่มาของชุมชนาริปไตย” ไว้ว่า คานธีได้ นำเสนอแนวคิดเรื่องสวเทตีอย่างเป็นระบบ โดยมีหลักการที่สำคัญดังนี้

ประการที่ 1 ระบบรัฐชาติที่มีรัฐเป็นศูนย์กลาง มีการรวมตัวกันขึ้นมาของชุมชนหมู่บ้าน ที่ปกครองตัวเอง ที่สามารถพึ่งตนเอง และสามารถดำรงอยู่ได้โดยการผลิตภายในชุมชน

ประการที่ 2 อำนาจสูงสุดทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ รวมทั้งอำนาจในการตัดสินใจ ที่จะค้าขายกับภายนอกจะต้องขึ้นกับกรรมการหมู่บ้าน

ประการที่ 3 ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ต้องถูกใช้และถูกบริโภคภายในก่อน การค้า ระหว่างหมู่บ้าน หรือระหว่างหมู่บ้านกับเมืองควรจะมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก หากสินค้าและบริการ ประเภทใดทำได้ในหมู่บ้านก็ไม่ควรจะต้องนำเข้าจากที่อื่น

ประการที่ 4 เพื่อบรรลุเป้าประสงค์ดังกล่าวข้างต้น หมู่บ้านทุกแห่งต้องมีฐานเศรษฐกิจ ที่มั่นคง ซึ่งสามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนในหมู่บ้านได้ นอกจากนี้ทุกหมู่บ้านควรมีอาชีพที่หลากหลายตั้งแต่ชาวนา ชาวไร่ พ่อค้า คนทำรองเท้า ช่างฝีมือ ครู เจ้าของเบงก์ ศิลปิน พระ ช่างปั้น เครื่องปั้นดินเผา หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ แต่ละหมู่บ้านจะกลายเป็นหน่วยเล็ก ๆ ที่มี ชีวิตของตัวเอง และมีเครือข่ายเชื่อมสัมพันธ์กับหน่วยอื่น ๆ อย่างหลวม ๆ เท่านั้น

ประการที่ 5 หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านควรจะวางอยู่บนจิตวิญญาณของความเป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่จิตวิญญาณแห่งความเป็นปัจเจก ที่มุ่งจะแข่งขันเอาชนะกัน จิตวิญญาณที่สำคัญคือ ต้องยกย่อง การทำงานด้วยมือถือ การทำงานด้วยมือมีค่ายิ่งกว่าการทำงานด้วยเครื่องจักร เพราะทำงานด้วยมือ ก่อให้เกิดจิตวิญญาณที่สงบ มีสมาธิ และก่อให้เกิดความรู้สึกชื่นชมหรือความสุขต่อผลงานตัวเอง

Galtung (1980 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2533, หน้า 100-103) ได้กล่าวถึงหลักการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองสำคัญ 2 ประการ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วม
2. หลักการมีสมานฉันท์ในระหว่างคนที่มีฐานะเดียวกัน

จากหลักการข้างต้นขยายความว่า

ก. ความเป็นอิสระขององค์กรและการมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation Variables) ความต้องการที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมากที่สุดในกิจกรรมพัฒนาและมีความเป็นตัวของตัวเองในองค์กรของประชาชนเป็นเป้าหมายสำคัญ

ข. ศึกษาผลกระทบของกิจกรรมของกลุ่มพัฒนา (Impact Barriaste) ในส่วนนี้ ได้แก่ การวิเคราะห์ว่า หลังจากที่ได้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมการพัฒนาแล้ว ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดผลกระทบอย่างไรบ้างต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ทุกด้านของประชาชน

สำนักงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540, หน้า 125-126) ได้กล่าวถึงการพัฒนาเศรษฐกิจของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นแนวทางหนึ่งที่มีการเป้าหมายที่จะพัฒนาคนและคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น หมายถึง การพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวและชุมชน เน้นให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนพร้อมกับการพัฒนาด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองการปกครอง และได้กล่าวถึง “ธุรกิจชุมชน” ว่าเป็นกุญแจสำคัญอีกอันหนึ่ง ที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน โดยให้เหตุผลว่า ธุรกิจชุมชนจะบรรลุเป้าหมายได้ต้องอาศัยการผนึกกำลังของทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐองค์กรเอกชน ภาคธุรกิจ นักวิชาการ องค์กรประชาชน และสื่อมวลชน เป็นต้น โดยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าว ให้เกิดการร่วมมือร่วมปฏิบัติงานด้วยกัน ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ และร่วมกันทำงานภายใต้ความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

ชาชีวัฒน์ ศรีแก้ว (2545, หน้า 5-6) ได้กล่าวถึงวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ว่าการพัฒนาประเทศตั้งอยู่บนพื้นฐานของการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันของสังคมไทยใน 20 ปีข้างหน้า โดยนำความคิดของทุกภาคส่วนในสังคมทุกระดับ ตั้งแต่ระดับจังหวัด ระดับอนุภาค และระดับชาติ มาสังเคราะห์เชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ให้เกิดเป็น “วิสัยทัศน์ร่วม” ที่สังคมไทยยอมรับร่วมกัน โดยคำนึงถึงภาพรวมการพัฒนาที่ผ่านมา สถานการณ์และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อนำไปสู่สังคมไทยที่พึงประสงค์ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีให้เกิดขึ้นในสังคมไทย

การพัฒนาประเทศไทยในอนาคต 20 ปี มีจุดมุ่งหมายมุ่งเน้นการแก้ปัญหาความยากจน และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ของประเทศ ให้เกิด “การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดี มีสุขของคนไทย” และสร้างค่านิยมร่วม ให้คนไทยตระหนักถึงความจำเป็นและปรับเปลี่ยน กระบวนการคิด ทักษะคติ และกระบวนการทำงาน โดยยึด “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็น ปรัชญานำทางให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารจัดการประเทศแนวใหม่ ที่มุ่งสู่ประสิทธิภาพ และคุณภาพ และก้าวตามโลกได้อย่างรู้เท่าทัน และเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดี ในสังคมไทยบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงได้กำหนด สภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ด้าน คือ

1. สังคมคุณภาพ ที่ยึดหลักความสมดุล ความพอดี สามารถสร้างคนทุกคนให้เป็นคนดี คนเก่ง พร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะ พึ่งตนเองได้ คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีเมืองและชุมชนน่าอยู่ มีระบบดี มีประสิทธิภาพ ระบบเศรษฐกิจมีเสถียรภาพ มีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ ได้รับการพัฒนาอย่าง ยั่งยืนและสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบการเมืองการปกครองโปร่งใส เป็นประชาธิปไตย ตรวจสอบได้ และมีความเป็นธรรมในสังคมไทย

2. สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ที่เปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถคิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต รู้เท่าทันโลก เพื่อพร้อมรับ กับการเปลี่ยนแปลง สามารถส่งสมทุนทางปัญญา รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่าง เหมาะสม

3. สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์ สังคมไทยที่พึ่งพาเกื้อกูลกัน รู้รัก สามัคคี มีจารีตประเพณีดีงาม มีความเอื้ออาทร รักภูมิใจในชาติ และท้องถิ่น มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง ตลอดจนเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

ในการพัฒนาประเทศจะยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทาง อันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล มีคุณธรรมและยั่งยืน

จากการรวบรวมแนวคิดจากเอกสารทั้งหลาย ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองตามวิสัยทัศน์การพัฒนาสังคม 3 ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิ ปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 9 เป็นแนวทางแห่งการทำวิจัยในครั้งนี้ ได้เรียกชื่อชุมชนแทนสังคม โดยอาศัย แนวคิดที่ว่า สังคมมีหลายขนาดและหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรม ตัวอย่างรูปแบบของสังคมที่มีให้เห็นในโลกนี้ที่เป็นหน่วยย่อยที่สุด คือ เผ่า และชุมชน (อมรา พงศาพิชญ์, 2539, หน้า 54) และเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ด้วย เนื่องจาก แผนฯ 9 ได้ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวในการพัฒนาประเทศ เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ถือเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจหน่วยหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยดังที่สุรเกียรติ์ เสถียรไทย (2544, หน้า 177) ได้กล่าวว่า ปรัชญาการพัฒนาตามกระแสเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีฐานคิดที่สำคัญอยู่ที่การพัฒนาคนในชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับการจรรโลงรักษาคนให้รู้จักกินรู้จักใช้ตามอัตภาพและความจำเป็นในการดำรงชีวิต แล้วพัฒนาองค์ความรู้ซึ่งมีอยู่แล้วในชุมชนเพื่อสร้างภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพวกเขาต่อไป ซึ่งการพัฒนาชุมชนอันเป็นปัจจัยแวดล้อมสำคัญของคนเป็นศูนย์รวมของคนที่มีวิถีชีวิตเดียวกันและเป็นฐานความเข้มแข็งของสังคม

สรุปได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึง การพัฒนาที่ยึดทางสายกลางอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลพอดีและความพอประมาณอย่างมีเหตุผล นำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สามารถพึ่ง ตนเอง มีภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันโลก ให้คนส่วนใหญ่มีการศึกษาและรู้จักเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นคนดี มีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต อยู่ในสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าทางสังคมไทยที่มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

ชุมชนคุณภาพ (ชาชีวัฒน์ ศรีแก้ว, 2545, หน้า 5-9)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ได้แสดงวิสัยทัศน์ในด้านการพัฒนาสังคมไว้ว่า “สังคมคุณภาพ หมายถึง สังคมที่ยึดหลักความสมดุล ความพอดี สามารถสร้างคนทุกคนให้เป็นคนดี คนเก่ง พร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะ พึ่งตนเองได้ คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีเมืองและชุมชนน่าอยู่ มีระบบดี มีประสิทธิภาพ ระบบเศรษฐกิจมีเสถียรภาพมีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบการเมืองการปกครองโปร่งใสเป็นประชาธิปไตยตรวจสอบได้ และมีความเป็นธรรมในสังคมไทย”

แนวทางการพัฒนาชุมชนคุณภาพ

สังคมคุณภาพ ยึดหลักความสมดุล พอดี และพึ่งตนเองได้ มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. คนไทยทุกคนมีโอกาสและความเสมอภาคที่จะพัฒนาตนเองเต็มศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่ง ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย เคารพกฎหมาย มีความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกสาธารณะ มีความสามารถคิดเอง ทำเอง พึ่งพาตนเองมากขึ้น
2. คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงสมบูรณ์ สามารถเข้าถึงบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม มีสภาพแวดล้อมดี มีเมืองและ

ชุมชนน่าอยู่ มีระบบดี มีประสิทธิภาพ และมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

3. เศรษฐกิจมีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพ ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันด้วยการบริหารจัดการที่ดี มีประสิทธิภาพ มีการกระจายรายได้และกระจายผลการพัฒนาอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม พร้อมก้าวสู่เศรษฐกิจยุคใหม่อย่างรู้เท่าทัน

4. ระบบการเมืองการปกครองโปร่งใส เป็นประชาธิปไตย มีเสรีภาพและเสถียรภาพ นักการเมืองมีคุณภาพ คุณธรรม มีกระบวนการยุติธรรมเป็นที่พึ่งของประชาชน และมีความเป็นธรรมในสังคมไทย

จิตสำนึกสาธารณะ ได้แก่ การรณรงค์ให้คนในเมืองและชุมชนปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด มีวินัย เคารพสิทธิและหน้าที่ มีความรับผิดชอบร่วมกันดูแล ป้องกันสาธารณสมบัติ โดยเฉพาะการเฝ้าระวังรักษาที่ดินสาธารณะประโยชน์

การพัฒนาเมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่ โดยสร้างสภาวะแวดล้อมที่ดีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของคนในเมืองและชุมชนให้เกิดความสงบ สะอาด ปลอดภัย และมีระเบียบวินัย รวมทั้งการสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พึ่งตนเอง ได้ตลอดจนขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองน่าอยู่ชุมชนน่าอยู่อย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ม.ป.ป., หน้า 15) ได้กล่าวถึงเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพคน ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคน และการคุ้มครองทางสังคม เพื่อให้บรรลุตามวิสัยทัศน์ร่วมที่มุ่งพัฒนาสังคมไทยไปสู่สังคมคุณภาพตามที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ 9 ดังนี้

1. ขยายการประกันสุขภาพให้ครอบคลุมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม
2. ลดอัตราการเจ็บป่วยด้วยสาเหตุที่ป้องกันได้ เช่น โรคหัวใจ โรคมะเร็ง อุบัติเหตุ
3. ลดภาวะทุพโภชนาการในเด็กอายุ 0-5 ปี ระดับ 1 จากร้อยละ 7.9 ในปี 2541 เป็นร้อยละ 5 ในปีสุดท้ายของแผนฯ 9
4. ให้ประชาชนมีการออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 37.4 ในปี 2542 เป็นอย่างน้อยร้อยละ 60 ตามมาตรฐานสากล

5. ลดพฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์และการสูบบุหรี่

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และยกระดับคุณภาพชีวิต

สวาท เสนาณรงค์ และวิไลเจิด ทวีสิน (2541, หน้า 258-260) ได้กล่าวถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และยกระดับคุณภาพชีวิตไว้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คือ การทำให้มนุษย์มี

ประสิทธิภาพและมีคุณภาพในด้านการงานเพื่อพัฒนาตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ รวมทั้งการมีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์และมีคุณภาพ

การพัฒนาศักยภาพของคนที่ยังปรารถนา จะต้องพัฒนาให้ทุกคนได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญาและทักษะฝีมือ เพื่อให้คนเป็นคนดี มีคุณธรรม มีสุขภาพพลานามัยที่ดี และมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ได้อย่างมีประสิทธิภาพตลอดจนมีจิตสำนึก มีบทบาทในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่ดีงาม ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาประเทศมีความสมดุลยั่งยืนบนพื้นฐานของความเป็นไทย การพัฒนามนุษย์มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาศักยภาพของคนทางจิตใจให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีจิตสำนึกที่ดี ต่อสังคมส่วนรวม
2. เพื่อพัฒนาทุกคนให้สามารถคิดวิเคราะห์บนหลักของเหตุผล มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องอย่างตลอดชีวิต มีโลกทัศน์กว้าง รวมทั้งมีประสิทธิภาพในกระบวนการผลิตสูงขึ้น สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจและสังคม
3. เพื่อส่งเสริมให้คนมีคุณภาพ พลานามัยดีถ้วนหน้า มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถป้องกันโรค ดูแลสุขภาพของตนเองและครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ
4. เพื่อเสริมสร้างโอกาสให้ประชาชนกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทุกกลุ่มได้รับการคุ้มครองช่วยเหลือ และได้รับบริการพื้นฐานทางสังคมทุกด้านอย่างเหมาะสมทั่วถึงและเป็นธรรม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขและสมศักดิ์ศรี

ดัชนีชี้วัดคุณภาพสถาบันชุมชน

นิคม มุสิกคามะ (2541, หน้า 56-60) ได้แสดงดัชนีชี้วัดคุณภาพสถาบันชุมชน ตามมาตรฐานขององค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านปัจจัยพื้นฐานของชุมชน หมายถึง ชุมชนดวรมีสภาพภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ มีที่ทำกินเหมาะแก่การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ เพื่อผลิตปัจจัย 4 มาใช้ในการดำรงชีวิต มีการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการพอสมควรแก่สภาวะ สภาพแวดล้อมทางกายภาพดี ร่มรื่นด้วยต้นไม้ เรือกสวนไร่นา บ้านเรือนราษฎรสะอาดเป็นระเบียบเหมาะแก่การอยู่อาศัย
2. องค์ประกอบด้านสุขภาพพลานามัย หมายถึง ประชาชนมีสุขภาพดี พลานามัยแข็งแรง ชุมชนไม่ตกเป็นทาสอบายมุข 6 ประการ สมาชิกในชุมชนมีปัจจัย 4 ในการดำรงชีพที่เหมาะสม เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย สมาชิกในชุมชนมีเอกสารสิทธิในที่ทำกินเพียงพอต่อการดำรงชีพ ประชาชนมีอาหารเพียงพอ ไม่อดอยากและมีประโยชน์ทางโภชนาการ

ถูกต้องตามประเพณี ประชาชนมีเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเป็นเอกลักษณ์ของตนเองเหมาะสมกับอากาศ และขนบธรรมเนียมประเพณี

3. องค์ประกอบด้านสภาพแวดล้อมและจิตสำนึก หมายถึง ชุมชนมีการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและอันตรายที่พึงได้รับจากมลพิษ มีการพัฒนาและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นตลอดจนตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับนิทานต่าง ๆ มีการจัดทำบัญชีเอกลักษณ์และมรดกสำคัญของท้องถิ่นและช่วยกันสืบทอดรักษา มีการทำนุบำรุงรักษาสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่น

4. องค์ประกอบด้านศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง รักษาและร่วมกันทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนาอารามตามประเพณีทั้งนำหลักธรรมในศาสนามาใช้ในการดำรงชีพ ประชาชนเข้าใจซาบซึ้งในศิลปะการเล่นพื้นบ้านและช่วยกันรักษาสืบทอดมรดกอันมีค่าสืบทอดไป ประชาชนมีสุขภาพดี ชุมชนไม่มีอบายมุข 6 ประการ กล่าวคือแหล่งขายสุรา ยาเสพติด แหล่งบันเทิงเรีงมย์ มั่วสุมทางเพศ แหล่งช่องโจร ชุมโจร คนพาล คนชั่ว แหล่งการพนันทุกชนิดสถานเรีงมย์ช่องโสเภณี และไม่มีคนเกียจคร้านการงาน มีสถานจัดทำงาน

5. องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพ ได้แก่ รักษาความงามและมีรสนิยมดีเหมาะสมกับอัตภาพไม่สร้างสิ่งรกรุงรูกตา รำคาญใจ เป็นคนมีอารมณ์สุนทรีย์

สรุปว่า ชุมชนคุณภาพ หมายถึง ชุมชนที่สามารถสร้างคนส่วนมากให้เป็นคนดี คนเก่งพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะ พึ่งตนเองได้ คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีชุมชนน่าอยู่ ระบบเศรษฐกิจมีเสถียรภาพ มีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ชุมชนแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้

แผนพัฒนาฯ 9 ได้กล่าวไว้ว่า สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ หมายถึง สังคมที่เปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถคิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต รู้เท่าทันโลก เพื่อพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลง สามารถส่งสมทุนทางปัญญา รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม (ชาชีวัฒน์ ศรีแก้ว, 2545, หน้า 5)

แนวทางการพัฒนาของชุมชนแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้

กองทัพ เคลือบพนิชกุล และปริญญา อรจิราพงศ์ (2545, หน้า 73-75) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคมในแผนพัฒนาฯ 9 เพื่อเป็นการพัฒนาการเรียนรู้ของสังคมและชุมชนไว้ว่า การปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องทำโดยการ

1. ปฏิรูปกระบวนการพัฒนาครูที่มีอยู่ควบคู่กับการปรับปรุงกระบวนการผลิตครูเพื่อให้ได้คนดี คนเก่ง มาเป็นครู โดยพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ควบคู่ไปกับการพัฒนาวิชาการและทักษะในการถ่ายทอดความรู้ที่มีระบบการประกันคุณภาพที่ได้มาตรฐานทุกขั้นตอน พร้อมทั้งสนับสนุนให้ครูพัฒนาตนเองให้รู้เท่าทันความก้าวหน้าทางวิทยาการอย่างต่อเนื่อง
2. จัดให้มีระบบและกลไกส่งเสริมให้ครูที่มีผลงานดีเด่นด้านการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและเรียนรู้อย่างมีความสุข และครูภูมิปัญญาไทยให้ได้รับการยกย่องเชิดชูและมีกองทุนสนับสนุนให้สามารถขยายผลงานได้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง
3. เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและกำหนดแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด ได้ทดลองปฏิบัติจริง เพื่อให้ผู้เรียนเลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจสามารถแสวงหาและสร้างความรู้ด้วยตนเอง นำไปสู่การรู้จักคิดวิเคราะห์หาค้นกรองเลือกรับข้อมูลข่าวสารและวัฒนธรรมใหม่ ๆ อย่างรู้เท่าทัน ควบคู่กับการปรับปรุงวิธีการสอบและการวัดผลให้สะท้อนถึงความรู้ ความเข้าใจ และสติปัญญาของนักเรียนนักศึกษา
4. ปรับปรุงการจัดหลักสูตรให้มีความหลากหลาย ยืดหยุ่น สามารถปรับให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น โดยเพิ่มเนื้อหาสาระที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ เช่น ภาษาต่างประเทศ เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น รวมทั้งเนื้อหาสาระทางด้านศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง
5. สนับสนุนให้ครอบครัว ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันทางศาสนา มีบทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้น เพื่อสร้างทางเลือกที่มีความสอดคล้องกับศักยภาพและความพร้อมของผู้เรียนในแต่ละพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายได้อย่างหลากหลายและเหมาะสม
6. ปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์และเสริมสร้างพื้นฐานความคิดตามหลักวิทยาศาสตร์ทั้งในและนอกระบบโรงเรียนควบคู่กับการจัดให้มีแหล่งเรียนรู้เพียงพอ เพื่อให้นักเรียนและประชาชนมีวิถีคิดอย่างมีเหตุผล ซึ่งจะนำไปสู่การยกระดับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีรวมทั้งการแก้ไขปัญหาสังคม
7. ใช้สื่อเพื่อการศึกษาทุกรูปแบบให้กระจายสู่ประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เช่น คนพิการ คนที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล เป็นต้น รวมทั้งการพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศที่เชื่อมโยงกับแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ
8. ผลิตและพัฒนาบุคลากรและนักวิจัย โดยเฉพาะในสาขาที่มีศักยภาพสูงและมีความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ เช่น การเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตรการแพทย์และสาธารณสุข พลังงาน เทคโนโลยีชีวภาพ และเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น
9. เสริมสร้างความพร้อมของสถาบันการศึกษาและฝึกอบรมทั้งในด้านโครงสร้าง

การบริหารจัดการ ด้านระบบการเรียนการสอนและหลักสูตร และด้านบุคลากรให้ได้มาตรฐาน และเป็นสากลมากขึ้น เพื่อสนับสนุนบทบาทของประเทศในการเป็นศูนย์กลางการศึกษา และวิทยาการของภูมิภาค

นอกจากนี้ยังได้กล่าวการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้าง การพัฒนาชนบทและการเมืองอย่างยั่งยืนไว้ว่า การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นองค์ความรู้ ของชุมชนที่สั่งสมมานาน มีการปรับใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม สามารถเชื่อมโยงกับการผลิตใน สาขาต่าง ๆ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ โดยส่งเสริมให้มีการจัดทำระบบฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เชื่อมโยงทั่วถึง รวมทั้งสนับสนุนการวิจัย และพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เกิดเทคโนโลยี ที่เหมาะสมและถ่ายทอดเชื่อมโยงสู่ชุมชนให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ม.ป.ป., หน้า 15) ได้กล่าวถึงเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพคน ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคน และการคุ้มครองทางสังคม เพื่อให้บรรลุตามวิสัยทัศน์ร่วมที่มุ่งพัฒนาสังคมไทยไปสู่สังคมแห่ง ภูมิปัญญาและการเรียนรู้ตามที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ 9 ดังนี้

1. เพิ่มจำนวนปีที่ได้รับการศึกษาโดยเฉลี่ยของคนไทยจาก 7 ปี ในปี 2541 เป็น 9 ปี ในปี 2549 (อายุ 15 ปีขึ้นไป)
2. เพิ่มจำนวนนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาของประชากรอายุ 18-21 ปี จากร้อยละ 21.6 ในปี 2542 ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 25 ในปี 2549
3. เพิ่มคุณภาพการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทุกระดับให้ได้มาตรฐาน
4. ยกระดับการศึกษาของกำลังแรงงานไทยให้ถึงระดับมัธยมศึกษาจากร้อยละ 31 ในปี 2543 เป็นไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ในปี 2549

5. ขยายการจัดทำชุดทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงาน

การพัฒนาชุมชนให้เกิดการเรียนรู้

สาวาท เสนาณรงค์ และวิไลเจิด ทวีสิน (2541, หน้า 258-260) ได้กล่าวถึง การพัฒนา สติปัญญา ทักษะ และฝีมือแรงงาน การพัฒนาศักยภาพของคนไทยทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ตั้งแต่ การเตรียมความพร้อมเด็กปฐมวัยไปจนตลอดชีวิต ให้สามารถคิด วิเคราะห์บนหลักของเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มีโลกทัศน์กว้าง สามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และสามารถ เฝะชิดกับสถานการณ์ใหม่ตลอดจนมีประสิทธิภาพในกระบวนการผลิตสูงขึ้น และสอดคล้องกับ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศนั้น มีแนวทางการพัฒนาหลักดังนี้

1. การเตรียมความพร้อมเด็กปฐมวัย โดยสนับสนุนและส่งเสริมให้เยาวชน คู่สมรส พ่อแม่ มีความรู้เกี่ยวกับชีวิตครอบครัวและวิธีการเลี้ยงลูกที่เหมาะสม โดยมอบหมายให้หน่วยงาน

ที่เกี่ยวข้องประสานการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน และสนับสนุนส่งเสริมให้เด็กก่อนวัยเรียน ได้รับการเตรียมความพร้อมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ศูนย์พัฒนาเด็ก สถานรับเลี้ยงเด็กในที่ทำงาน และในสถานประกอบการ โดยคำนึงการร่วมกันระหว่างภาครัฐภาคเอกชน ชุมชนและครอบครัว และสนับสนุนให้เด็กทุกคนได้รับการส่งเสริมด้านโภชนาการอย่างเพียงพอและมีคุณภาพ

2. การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อให้รู้จักคิด วิเคราะห์อย่าง มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์ อย่างมีเหตุผลมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมและมีการฝึกปฏิบัติจาก ประสบการณ์จริง พร้อมทั้งปรับปรุงเนื้อหาสาระวิชา และกระบวนการเรียนรู้ในวิชาสำคัญที่เป็น นโยบายเร่งด่วน เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษา และคอมพิวเตอร์ ควบคู่กับการจัดให้มีสื่อ และอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างเพียงพอ ตลอดจนการนำเทคโนโลยีมา ใช้ ในกระบวนการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน การเรียนรู้ที่ยาวนาน

ประเวศ วะสี (2539, หน้า 42, 2544, หน้า 46) ได้กล่าวในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ใน ประเทศใดประเทศหนึ่ง หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีประวัติมายาวนาน จะต้องมีการมีปราชญ์ตาม แห่งชาติ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) จึงทำให้สืบทอดความเป็นประเทศหรือชุมชน มาได้ และว่า องค์การชุมชนเกิดขึ้นโดยกระบวนการที่คนในชุมชนมาประชุมปรึกษาหารือกันซ้ำ แล้วซ้ำอีก จนปรากฏตัวผู้นำตามธรรมชาติขึ้น มีการจัดการองค์การ มีการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัย ปัญหา วิเคราะห์ทางเลือก และตัดสินใจทางเลือกได้ถูกต้อง นี่คือน้องค์กรและกระบวนการเรียนรู้ของ ชุมชน ซึ่งพิสูจน์มาแล้วเป็นสากลว่าแก้ปัญหาได้จริง แต่มีความละเอียดอ่อนที่ต้องการความเข้าใจ

ธีระพงษ์ แก้วหางส์ (2543, หน้า 245-247) ได้กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน เกิดขึ้นจากศักยภาพของชาวบ้านเองในการแสวงหาทางรอดต่อสภาพปัญหาที่รุมเร้าอยู่ในทุก ท้องถิ่น ประชาชนที่มีลักษณะ “ปัญญาชน” หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน จะได้รับการยอมรับและเชื่อถือ เพราะมีความสามารถในการวิเคราะห์ คิดค้น ทดลองและสรุปบทเรียนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้ และเทคโนโลยีจากภายนอกที่แนะนำเข้า หรือนำเข้าไปโดยนักพัฒนาทั้งภาค รัฐและเอกชน...ปฏิภณียาลูกโซ่จะค่อย ๆ แพร่กระจายจากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง ชุมชนสู่ชุมชน และ มีการวิเคราะห์ปัญหา ปรับการวางแผนของหมู่บ้าน ระหว่างหมู่บ้าน ระหว่างชุมชน เช่นในเรื่อง การดูแลป่าชุมชน เครือข่ายเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองหรือเกษตรผสมผสาน เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายเอดส์ เครือข่ายด้านอาชีพ เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุข เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ พัฒนาจนกระทั่งเป็นเครือข่ายโยงใยกัน ขยายเป็นองค์กรระหว่างชุมชน แก้ปัญหาที่ใหญ่ กว้างขึ้นครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางตามภูมินิเวศและเงื่อนไขปัญหาของแต่ละท้องถิ่นที่องค์กร

ชาวบ้านเห็นว่าจะต้องร่วมกันจัดการแก้ไขปัญหานั้น เครือข่ายเหล่านี้มีสถานะเป็นทางการบ้าง ไม่เป็นทางการบ้าง ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขการรวมตัวในแต่ละพื้นที่และวิกฤติของปัญหาที่เกิดขึ้น

การแบ่งปันความรู้และประสบการณ์การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา สิ่งเหล่านี้มิได้เป็นเพียงแต่เทคนิควิธีการ แต่กลับเป็นความรู้ที่เกื้อหนุนกัน ผูกพันกับปัญหาที่ตนประสบ และตั้งใจแสวงหาทางออก มีการจัดระเบียบข้อมูลและถ่ายทอดข้อมูลให้ชุมชนได้รับรู้ อย่างเท่าเทียมกัน กลายเป็นญาติพี่น้องทางสังคมวัฒนธรรมที่พร้อมจะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ชุมชนเหล่านี้ ได้มีการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น ด้วยการแสวงหาของชุมชนเองและด้วยความร่วมมือสนับสนุนขององค์กรเอกชนพัฒนาชนบท รวมทั้งหน่วยงานของรัฐที่มีแนวคิดสมัยใหม่มีการเปิดเวทีเรียนรู้ข้ามชุมชน ข้ามจังหวัด ข้ามภาค ข้ามประเทศ นับวันการเรียนรู้ที่มากขึ้น นอกจากจะเผยให้เห็นถึงปัญหาที่แท้จริงเกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ที่เป็นแรงเหวี่ยงสำคัญกระทบต่อชุมชนแล้ว ยังสะท้อนภาพความเป็นชุมชนในอนาคต

กรมพัฒนาชุมชน (2546, หน้า 15) ได้กล่าวถึงชุมชนแห่งการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างประชาชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างประชาชน เพื่อการตัดสินใจร่วมกันของประชาชน การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างประชาชนทำให้ประชาชนได้รู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ประ โยชน์ต่อประชาชนแต่ละคนในฐานะที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน อะไรคือผลประโยชน์ร่วมของทุกคน ประชาชนมีจุดมุ่งหมายที่เข้ากันได้บ้างหรือไม่ อะไรเป็นสิ่งที่เขาคิดว่าเขาควรจะทำเพื่อแก้ปัญหา

การเรียนรู้ของประชาชนเป็นอะไรที่มากกว่าการฟังข้อเสนอข้อเท็จจริง ประชาชนจะเข้าใจการรับรู้ของคนอื่นที่มีต่อปัญหาหนึ่ง เมื่อได้คุยกัน และพบว่าถนนสายใหม่ที่จะช่วยให้คนหลายคนเดินทางผ่านเมืองได้เร็วขึ้น อาจเป็นเส้นทางที่ทำให้บางคนไม่สามารถพบปะกับเพื่อนบ้านของเขา การรวบรวมการรับรู้ที่แตกต่างกันของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน สร้างความรู้สึกร่วมถึงสิ่งที่กำลังเกิด การเรียนรู้ชนิดนี้ทำให้ประชาชนระบุนประเด็นปัญหาใหม่ในลักษณะปัญหาของส่วนรวม

การเรียนรู้ของประชาชนจำเป็นต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มันเป็นเรื่องหมุน ความเป็นชุมชนด้วยพลังของประชาชนให้กับการพัฒนาชุมชนที่ประชาชนเป็นเจ้าของ การสร้างชุมชนเป็นเรื่องการเร่งให้เกิดการเรียนรู้ลักษณะนี้เร็วขึ้น และทำให้การเรียนรู้ของประชาชนดำเนิน ต่อเนื่องไปนับปีจากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่าชุมชนที่เข้มแข็ง ก็คือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้

ดัชนีชี้วัดคุณภาพสถาบันชุมชนในการเรียนรู้

นิคม มุสิกคามะ (2541, หน้า 58) ได้แสดงดัชนีชี้วัดคุณภาพสถาบันชุมชนตามมาตรฐาน ด้านการศึกษา ภาษา กีฬา มารยาท ดังนี้ คือ สมาชิกในชุมชนได้รับการศึกษาก่อนพื้นฐานอย่างต่อ

เนื่อง 12 ปี ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน สามารถอ่าน เขียน พูด ภาษาถิ่นและภาษาชาติ ทำให้เกิดความรักสามัคคีและนำไปใช้ในการพัฒนาความรู้ได้อย่างเหมาะสม สามารถสืบทอดวัฒนธรรมของตนเองและวัฒนธรรมชาติ รู้ทันการเปลี่ยนแปลงของโลก มีความสามารถในด้านพัฒนาการเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

สรุปว่า ชุมชนแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ หมายถึง ชุมชนที่เปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถคิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต รู้เท่าทันโลก เพื่อพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลง สามารถตั้งสมมุติฐานทางปัญญา รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

ชุมชนสมานฉันท์และเอื้ออาทรกัน

แผนพัฒนาฯ 9 ได้กล่าวสรุปไว้ว่า สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรกัน หมายถึง สังคมที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึงพาเกื้อกูลกัน รู้ รัก สามัคคี มีจารีตประเพณีดีงาม มีความเอื้ออาทร รักภูมิใจในชาติและท้องถิ่น มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง ตลอดจนเครื่องมือช่วยชุมชนทั่วประเทศ (ชาชีวัฒน์ ศรีแก้ว, 2545, หน้า 5)

ธีระพงษ์ แก้วหาญ (2542, หน้า 294) อธิบายว่า ชุมชนที่แท้จริงนั้น ย่อมดำเนินไปบนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง รู้จักใจกว้างยอมรับความแตกต่างและความหลากหลาย ซึ่งเป็นคุณค่าของระบอบประชาธิปไตยและความเป็นพลเมือง

ประเวศ วะสี (2539, หน้า 35, 2544, หน้า 15) ได้กล่าวว่า ชีวิตชุมชน มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมใกล้เคียงตัวมีอาหารการกินเหลือเฟือ มีเวลาที่จะช่วยเหลือสังสรรค์กัน จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมของชุมชนขึ้น คือมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการช่วยเหลือ มีสถาบันครอบครัวที่มั่นคง มีการนับถือผู้เฒ่า ผู้แก่ มีวัดเป็นสถาบันของชุมชน ที่ช่วยพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ทางสาธารณสุข ทางศิลปวัฒนธรรม เป็นสถานสังคมสงเคราะห์ และเป็นเครื่องให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

สำนักงาน ป.ป.ส (2546, หน้า 3) กล่าวไว้ในบทความ/วารสารเรื่องการเตรียมความพร้อมการปราบปรามยาเสพติดว่า ชุมชนเอื้ออาทร หมายถึง ชุมชนที่ซึ่งผู้นำและสมาชิกส่วนใหญ่มีความเข้าใจในปัญหา ยาเสพติด ตระหนักตื่นตัว ลูกขึ้นมาดำเนินการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง เฝ้าระวังและป้องกันการแพร่ระบาดที่จะเข้ามาสู่ชุมชนให้อยู่กับผู้ที่ร้ายยอ่ยที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม อื้ออาทรต่อผู้คิด/ผู้เสพ ที่ผ่านการบำบัดรักษา และให้ความร่วมมือกับภาครัฐอย่างกระตือรือร้น

ชุมชนใดก็ตามที่ผ่านกระบวนการเตรียมความพร้อมด้วยวิธีใดก็ตาม จะด้วยชุมชนเองหรือด้วยหน่วยงานภายนอกใดๆ หากมีลักษณะความพร้อมดังกล่าว ให้ถือว่าเข้าลักษณะการเป็น “ชุมชนเอื้ออาทร” ทั้งสิ้น

แนวทางการพัฒนาชุมชนชุมชนสมานฉันท์และเอื้ออาทรกัน

สวาท เสนาณรงค์ และวิไลเจ็ด ทวีสิน (2541, หน้า 258-260) การพัฒนาศักยภาพของคนด้านจิตใจ การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีระเบียบ วินัย มีค่านิยมที่ดีงาม และมีจิตสำนึกที่รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม โดยมีแนวทางหลักการพัฒนา ดังนี้

1. เสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม สุนทรียภาพทางจิตใจแก่คน โดย

1.1 เสริมสร้างองค์ความรู้ของบุคลากรที่ทำหน้าที่เผยแพร่ด้านคุณธรรม จริยธรรมให้สามารถเป็นผู้นำทางด้านการพัฒนาจิตใจอย่างแท้จริงและมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจสู่ประชาชนได้อย่างถูกต้อง

1.1.1 พัฒนาระบบการเรียนรู้ของพระภิกษุ สามเณร นักบวช ครู อาจารย์ โดยปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาทั้งสายปริยัติธรรมและสายสามัญทุกระดับ

1.1.2 เพิ่มเติมความรู้ด้านสื่อ และเทคโนโลยีสารสนเทศแก่บุคลากรที่ทำหน้าที่เผยแพร่คุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้สามารถประยุกต์ใช้เครื่องมือดังกล่าวกับแต่ละกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 พัฒนาความรู้ความเข้าใจในหลักจริยธรรมและหลักศาสนาต่อนักเรียน นักศึกษา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ เสริมสร้างความร่วมมือระหว่างครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา องค์กร ศาสนา ในการพัฒนาจิตใจของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

1.3 สนับสนุนให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ มีเหตุผล และสามารถเลือกนำเอาสิ่งแวดลอมต่าง ๆ ในสังคมมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างสุนทรียภาพทางจิตใจของตน รวมทั้งดำรงชีวิตอยู่ภายใต้วิถีประชาธิปไตยได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน

1.3.1 พัฒนารูปแบบที่หลากหลายของคนตรี กีฬา และนันทนาการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

1.3.2 ส่งเสริมให้มีการพัฒนาและใช้ศิลปวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความอ่อนโยนทางจิตใจ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของครอบครัวชุมชนและกลุ่มที่สนใจในโอกาสต่าง ๆ

2. การพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ โดย

2.1 สนับสนุนให้มีกิจกรรมและสถานที่ที่ให้สมาชิกในครอบครัวและชุมชนประกอบกิจกรรมร่วมกัน เช่น สวนสาธารณะ สนามกีฬา ห้องสมุด เป็นต้น

2.2 เสริมสร้างระบบที่จะให้รางวัลยกย่องคนดีและองค์กรที่ดี มีคุณธรรม มีจรรยาบรรณในวิชาชีพ และช่วยบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม เพื่อเป็นตัวอย่างและเป็นผู้นำทางสังคมอย่างต่อเนื่อง

2.3 พัฒนาการบริหารงานด้านศาสนาให้มีประสิทธิภาพ โดยปรับปรุงกฎหมายและระบบงานเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อสนับสนุนให้พระภิกษุ สามเณรที่มีความรู้ความสามารถ ประพฤติดี ประพฤติชอบ ยังคงอยู่ในสถาบันพุทธศาสนา และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาจิตใจของประชาชน

2.4 สนับสนุนให้มีการพัฒนาวัดและศาสนสถานที่เหมาะสม รมรื่น และมีบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม และสร้างความสงบทางจิตใจแก่ประชาชน

3. การบริหารจัดการเพื่อให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาจิตใจ โดย

3.1 สนับสนุนให้หน่วยราชการที่ทำงานด้านการพัฒนาจิตใจ ทำหน้าที่ประสานความร่วมมือจากทุกสถาบันในสังคมให้เกิดผลในช่วงปฏิบัติ และให้มีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

3.2 สนับสนุนให้มีการอบรมอย่างต่อเนื่องในการพัฒนาทัศนคติ จิตสำนึก และจรรยาบรรณของเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐในการให้บริการประชาชนทุกคนอย่างเหมาะสม

3.3 ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและเกิดความภาคภูมิใจที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟู และเผยแพร่วัฒนธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น และนำไปประยุกต์ใช้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

หลักการของชุมชนสมานฉันท์และเอื้ออาทรกัน

อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และกวี อิศริวรรณ (2537, หน้า 39-42) ได้กล่าวว่า สังคหัตถุธรรม เป็นหลักการในการสงเคราะห์กันระหว่างบุคคลหรือระหว่างชุมชนให้มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรกันไว้ว่า สังคหัตถุธรรม เป็นหลักการที่ใช้ยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันไว้ เป็นคุณธรรมประเภทสร้างความสามัคคีธรรม และความน่าไว้วางใจ ทำให้เกิดความปรารถนาดี มีไมตรีจิตต่อกันและกัน อันเป็นที่มาแห่งสันติสุข คือ ความสุขอันเกิดจากความสงบเป็นจริงของการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือกันระหว่างบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น มิตรสหายทั่วไป หรือคนที่อยู่ร่วมกัน ตั้งแต่ในวงแคบเพียง 2-3 คน จนกว้างขวางออกไปถึงหมู่คณะประเทศชาติและโลกในที่ไม่มีการปฏิบัติตามหลักธรรมเรื่องสังคหัตถุ ในที่นั้นย่อมมีความสุขมีความปลอดภัย สามัคคี ปรารถนาดีต่อกัน

สังคหัตถุธรรม มี 4 ประการ คือ

1. ทาน คือการให้ การแบ่งปัน หมายถึง การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยวัตถุสิ่งของหรือเงินทองตามความเหมาะสม ไม่เป็นคนตระหนี่เห็นแก่ตัว เอาเปรียบผู้อื่น การให้นี้เป็นการแสดงน้ำใจต่อกันซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1.1 ให้แก่คนระดับเดียวกัน เช่น เพื่อนบ้าน มิตรสหาย บุคคลประเภทนี้ บางคนอาจมั่งมีกว่าเรา บางคนพอ ๆ กับเรา หรือบางคนอาจจะด้อยกว่าเพียงเล็กน้อย แม้เราไม่ให้อะไรเลย เขาก็ไม่มี

ความเดือดร้อน แต่การให้หรือการแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อก็เป็นการปลูกไมตรี ปลูกความคุ้นเคยสนิทสนม ดังเช่น ประเพณีไทยนิยมแจกผลไม้ที่เกิดขึ้นในเขตบ้านของตนแก่เพื่อนบ้าน หรือเมื่อทำกับข้าวอะไรเป็นพิเศษก็ส่งไปแจกเพื่อนบ้าน รวมทั้งการช่วยเหลือกันและกันทางวัตถุหรือเงินทอง เมื่อมิตรสหาย หรือเพื่อนบ้านจัดงานต่าง ๆ ขึ้นตามความจำเป็น

1.2 ให้แก่คนประสบภัยหรือมีฐานะต่ำกว่า เช่น เมื่อเกิดอัคคีภัย อุทกภัยหรือวาทภัยก็ส่งสิ่งของเงินทองไปช่วยเหลือ หรือบุคคลบางคน บางกลุ่ม มีฐานะความเป็นอยู่ไม่ดี ถ้าสามารถช่วยเหลือเอื้อเฟื้อได้ก็เป็นการแสดงน้ำใจอันดีงามต่อบุคคลเหล่านั้น

1.3 ให้แก่ผู้มีพระคุณหรือเป็นการบูชาคุณความดี เช่น ให้สิ่งของเงินทองแก่พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ หรือผู้มีพระคุณ เป็นการแสดงกตัญญูทดแทนคุณ การทำบุญตักบาตรหรือถวายทาน อย่างอื่น แด่ผู้ทรงศีล ทรงธรรม ประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นการบูชาคุณและเป็นการส่งเสริมคุณงามความดีนั่นเอง

2. ปิยวาจา คือ การพูดจาอ่อนหวานไพเราะ ไม่พูดหยาบคายหรือดูด่าว่าเสียให้เจ็บใจ เนื่องจากการพูดจาบางครั้งทำให้คนเป็นมิตรต่อกันก็ได้ ทำให้คนแตกร้างขาดความสามัคคีกันก็ได้ หรือจะเรียกเรื่องความเคารพรักยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ก็ได้ เพราะฉะนั้นการพูดจาอ่อนหวานไพเราะ จึงเป็นการผูกมิตร และยึดเหนี่ยวน้ำใจกันได้อย่างดี

3. อัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน คนที่จะทำประโยชน์ให้แก่กันได้ก็เพราะมีจิตใจดีงาม มีความปรารถนาดีต่อกัน การช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานหรือเพื่อนบ้านในกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อมีความจำเป็นเกิดขึ้น เป็นการแสดงออกถึงความเป็นคนมีน้ำใจ

4. สมานัตตา คือ การวางตนให้เหมาะสมหรือเข้ากับผู้อื่น ได้แก่การวางตัวให้ถูกรูปร่าง กล่าวคือให้สมควรแก่ทุกคนที่เราเกี่ยวข้องกับด้วยไม่วางตัวสูงเกินไปสำหรับเพื่อนฝูงหรือผู้มีฐานะต่ำกว่า ไม่ดีตนเสมอผู้ใหญ่อ่างที่เรียกว่าไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง ควรแสดงความเคารพตามความเหมาะสม ถ้าวางตัวได้ดีก็เข้ากับคนทั้งหลายได้ ไม่ถูกตำหนิว่าเย่อหยิ่ง จองหอง หรือยกตนข่มท่าน หรือขาดการระมัดระวังผู้เกี่ยวข้องกับหมู่คณะและสังคมมีความจำเป็นจะต้องศึกษาคุณธรรมข้อนี้ และนำไปใช้ให้เหมาะสม ก็จะชื่อว่าใช้คุณธรรมข้อนี้ให้เป็นประโยชน์ในการยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันไว้ได้

ดัชนีชี้วัดชุมชนสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

นิคม มุสิกคามะ (2541, หน้า 61-62) ได้แสดงดัชนีชี้วัดคุณภาพสถาบันชุมชน ตามมาตรฐานด้วยองค์ประกอบ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้าน สังคม ท้องถิ่น เศรษฐกิจ และการเมือง หมายถึง คุณภาพในสังคม ประชาชนรักใคร่ในเครือญาติ ไม่เบียดเบียน ซึ่งกันและกัน ฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง มีอาชีพแน่นอน ไม่เอาเปรียบเพื่อนบ้าน ให้ความนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ มีเมตตาต่อสตรีและเด็ก ดำรงชีพร่วมกันแบบ

เครือญาติ รักษาขนบธรรมเนียมพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาในอดีตและผสมผสานให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ โดยไม่เสียเอกลักษณ์ สร้างเสริมจิตสำนึกรักษาวัฒนธรรมสมบัติและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น

2. องค์ประกอบด้านผลสัมฤทธิ์และประสิทธิภาพของชุมชนหมายถึง ชุมชนมีความอบอุ่น เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรรักใคร่กลมเกลียว ประชาชนไม่ทอดทิ้งภูมิลำเนา อพยพหรือขายทรัพย์สิน ค้างเค็มไปอาศัยตามแหล่งอุตสาหกรรม การเมือง การปกครอง ชุมชนสามารถปกครองตนเองและพัฒนาชุมชนอย่างเสถียร

สรุปว่า ชุมชนสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน หมายถึง ชุมชนที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึงพาเกื้อกูลกัน รู้รัก สามัคคี มีจารีตประเพณีดีงาม มีความเอื้ออาทร รักภูมิใจในชาติและท้องถิ่น มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็งตลอดจนเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชน

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนต้องให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน ไม่สร้างความแตกแยกทางความคิดระหว่างแนวคิดของนักพัฒนากับวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ทำให้ชุมชนสามารถเป็นตัวของตัวเอง พึ่งตนเองได้นั้น ควรมีการพัฒนาโดยยึดทางสายกลาง กล่าวคือ การไม่เบียดเบียนกันระหว่างคนในชุมชนของตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นตัวมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันก็ดี ทรัพยากรธรรมชาติทั่วไปก็ดี ย่อมมีความสำคัญเท่ากัน ต้องได้รับการพัฒนาควบคู่กันไป การพัฒนาตามแนวทางดังนี้ เป็นการพัฒนาให้เกิดการดำรงชีวิตที่ถูกต้องตามหลักสัมมาอาชีวะสอดคล้องกับสมชาย เทพทานา (2533, หน้า 11) ได้กล่าวถึงการพัฒนาที่ยึดทางสายกลางซึ่งมีสัมมาอาชีวะเป็นองค์ประกอบหนึ่งไว้ว่า การดำรงชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะกล่าวคือการประกอบอาชีพสุจริตด้วยความเพียร สร้างประโยชน์ เกื้อกูลต่อชีวิตของตนเองบุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อมของสังคม มีศีลธรรมอันดี เช่น มีศีล 5 บริสุทธ์ มีความสุจริตทั้งกาย วาจา และใจ จะสามารถพัฒนากายและใจตนเองให้สูงขึ้น เป็นที่พึ่งของบุคคลในสังคม การพัฒนาสังคมโดยยึดหลักความพอดีหรือทางสายกลาง ซึ่งหมายถึง ดำเนินชีวิตโดยใช้มรรค 8 หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา กล่าวคือ ถ้าบุคคลในสังคมมีปัญหา มีความรู้ ความเข้าใจชีวิตและธรรมชาติ มีเมตตาธรรม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และธรรมชาติ มีศีลบริสุทธ์ เป็นพื้นฐาน ก็จะสามารถพัฒนาจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น เป็นที่พึ่งแก่บุคคลอื่นได้ เป็นการส่งเสริมให้บุคคลในสังคมมีระดับจิตสูงขึ้น

ลักษณะการทำงานที่ตรงข้ามกับหลักสัมมาอาชีพะ

ผู้ที่ทำมาหากิน ประกอบอาชีพต่าง ๆ ตามขีดความรู้ความสามารถของตน เป็นสัมมาอาชีพ จึงจะเป็นคนมีเกียรติ มีหลักฐานมั่นคงมีความสุขตามสมควรแก่ฐานะ ตำแหน่งหน้าที่นั้น ๆ เพราะฉะนั้นผู้หวังความสุขความเจริญในอาชีพ ในชีวิต จึงต้องรู้จักเลือกงานที่ดี ไม่มีทุกข์โทษภัยแก่ตนเองและสังคม ไม่ผิดศีลธรรมและกฎหมายของบ้านเมือง โดยไม่ทำงานที่มีลักษณะ 3 อย่างคือ งานเสี่ยง งานเลี้ย และงานชั่ว ดังนี้

งานเสี่ยง คืองานที่ต้องเสี่ยงภัยอันตรายเอาชีวิต เข้าแลกจะตกเป็นทาสน้ำเงิน เป็นอันตรายแก่สุขภาพร่างกาย และจิตใจ แม้รายได้ดีก็ไม่ควรทำงานประเภทนี้ เพราะชีวิตร่างกายมีค่ากว่าเงิน

งานเลี้ย ได้แก่งานที่ทำแล้วเลี้ยชื่อเสียง ทำลายเอกลักษณ์ ทำลายขนบธรรมเนียมชาติ ทำลายเกียรติของคนไทย เช่น งานขอทาน เป็นต้น เลี้ยศักดิ์ศรีของชาวพุทธ เช่น ทำการค้าขายเครื่องประหาร ค้าขายมนุษย์ ค้ากำไรเกินควร กักตุนสินค้า ทำไร่นาที่จะเป็นไร่ข้าวโพดกลายเป็นไร่กล้วย ทำนาแทนที่จะเป็นนาข้าว กลับเป็นการทำนาบนหลังคน เหล่านี้ถือเป็นการเลี้ยแก่สังคม สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้าน

งานชั่ว เป็นงานที่มีโทษมีความผิดคิดตัว ผิดศีลธรรมและกฎหมาย เช่น ทูจริต คดโกง ลักขโมย คอร์รัปชัน ฉ้อราษฎร์บังหลวง ฉ้อหลวงบังราษฎร์ ค้ายาเสพติดให้โทษ ผู้ที่ทำงานประเภทนี้ ถือว่าเป็นมิจฉาชีพ เป็นผู้บ่อนทำลายความมั่นคงทางเศรษฐกิจของบ้านเมืองอย่างร้ายแรง การทำงานหาเงินจึงต้องรู้จักเลือกทำแต่งานที่ดีไม่มีโทษ เป็นงานสุจริต เป็นสัมมาอาชีพ จึงจะมีความสุข (มานัส อมรินทร์, 2523, หน้า 151-152)

องค์ประกอบของชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้

ชุมชนชนบทที่จะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจะต้องมีองค์ประกอบในด้านต่าง ๆ ทั้งด้าน ธรรมชาติ การผลิต สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของชุมชนเอง ซึ่งประเวศ วะสี (2539, หน้า 33-35) ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนที่จะพึ่งตนเองได้ต้องประกอบด้วยองค์ 5 อย่าง หรือที่เรียกว่าเบญจขันธุ์ของชุมชน มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ดังนี้

1. **จิตใจที่มีธรรมะ** มีความขยันหมั่นเพียร ไม่กลัวลำบาก ไม่โลภมาก มีสันโดษธรรม ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย จะกำหนดแบบแผนการผลิต และทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ
2. **แบบแผนการผลิต** เป็นแบบผลิตเพื่อตนเองใช้เองทำให้ต้องทำหลายอย่างเป็นเกษตรกรรมผสมผสาน ซึ่งทำให้มีกินมีใช้ครบและธรรมชาติแวดล้อมมีความสมดุล
3. **ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม** เกิดขึ้นเพราะแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและขึ้นกับจิตใจมนุษย์ที่ไม่โลภมากและการพึ่งตนเอง

ทางเศรษฐกิจ

4. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อกินเองใช้เอง ความสมดุลของธรรมชาติ แวดล้อมกับพฤติกรรมไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน จึงมีชีวิตที่สงบ มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

5. ชีวิตชุมชน มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวมีอาหารการกินเหลือเฟือ มีเวลาที่จะช่วยเหลือสังสรรค์กัน จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมของชุมชนขึ้น คือมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการช่วยเหลือ มีสถานบันครอบครัวที่มั่นคง มีการนับถือผู้เฒ่า ผู้แก่ มีวัดเป็นสถาบันของชุมชน ที่ช่วยพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ทางสาธารณสุข ทางศิลปวัฒนธรรม เป็นสถานสังคมสงเคราะห์ และเป็นเครื่องให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

สรุปว่า การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กันกับการดำเนินชีวิตที่สุจริตประกอบด้วยคุณธรรมมีความยุติธรรม มีความซื่อตรง ที่เรียกว่า สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ไม่ตั้งตนในทางที่ผิด ปฏิบัติตามหลักกฎหมาย กฎระเบียบประเพณี ในแต่ละท้องถิ่นของตนอย่างถูกต้องอย่างสมเหตุและผล ให้ชุมชนหรือสังคมเกิดความสงบสุข มีคุณภาพ เกิดภูมิปัญญาและการเรียนรู้ในท้องถิ่น ตลอดจนความสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกันของคนในสังคม

ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ในการศึกษครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะกับหลักการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีปัจจัยเกี่ยวกับทักษะของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลตามเขตที่ตั้งและรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล เป็นตัวแปรที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเหตุผลต่อไปนี้

1. เขตที่ตั้ง ที่ตั้งเป็นปัจจัยสำคัญเกี่ยวกับความเจริญและความมั่นคงของรัฐ รัฐใดมีที่ตั้งที่เหมาะสมย่อมมีโอกาสที่ประชาชนในประเทศจะพัฒนาให้รัฐเจริญรุ่งเรืองได้ (สวาท เสนาณรงค์, 2535, หน้า 953) สอดคล้องกับมงคล ดำรงานินทร์ (2541, หน้า 132) ได้กล่าวว่า พื้นที่แต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันในเรื่องสภาพทางภูมิศาสตร์ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ความสนใจต่อการพัฒนาตนเองของชาวบ้าน และระดับเศรษฐกิจชุมชน สอดคล้องกับอินสอน บัวเขียว (2537, หน้า 31) ได้กล่าวถึงที่ตั้งของชุมชนไว้ว่า ที่ตั้งของชุมชนระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบทย่อมมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือว่ามีอิทธิพลต่ออุปนิสัยของบุคคลที่อยู่อาศัยในเขตที่ตั้งนั้น ถึงแม้ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนจะไม่ใช้สิ่งกำหนดความแตกต่างของวัฒนธรรม

ในเมืองและชนบทโดยสิ้นเชิง แต่ก็พอจะใช้อธิบายได้ว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิดความแตกต่างของพฤติกรรมมนุษย์สอดคล้องกับสุรศักดิ์ ศรีไพบุลย์สินธ์ (2535, หน้า 107) ได้กล่าวว่า ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ลักษณะภูมิประเทศ เป็นต้น เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความแตกต่างของลักษณะและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในชนบทซึ่งนิยม รัฐอมฤต (2545, หน้า 4-5) ได้กล่าวว่า องค์การบริหารส่วนตำบลมีความแตกต่างกันในด้านประชากร ขนาดพื้นที่ รายได้ สถานที่ตั้งวัฒนธรรม เป็นต้น สอดคล้องกับ ชูชาติ กีฬาแบ่ง (2539) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทักษะของผู้นำท้องถิ่นต่อองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า กรณีที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากตัวจังหวัด มีผลต่อประสิทธิภาพในการบริหารงานชุมชน

ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า เขตที่ตั้งแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันในหลายกรณี เช่น ประชากร ขนาดพื้นที่ วัฒนธรรม ระดับการพัฒนา ตลอดจนด้านเศรษฐกิจต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในเขตพื้นที่นั้น ๆ ทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ให้ความสนใจและให้ความสำคัญในการศึกษาตัวแปรด้านเขตที่ตั้งในการวิจัยในครั้งนี้

2. รายได้ รายได้เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนา การพัฒนาที่มีรายได้ไม่เท่าเทียมกัน ศักยภาพของการพัฒนาย่อมแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับบรรณิณี เศรษฐบุตร (2545, หน้า 2-3) ได้ศึกษาพบว่า ความไม่เท่าเทียมกันด้านการคลังท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง ระหว่างศักยภาพในการจัดเก็บรายได้ของท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการจัดบริการขั้นพื้นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับพรทิพย์ คำพอ (2544, หน้า 118) ได้กล่าวว่า เนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบลแต่ละแห่งมีศักยภาพแตกต่างกันโดยเฉพาะในเรื่องของรายได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภรัตน์ รัตนมูขัย และยงยุทธ พึ่งวงศ์ญาติ (2541, หน้า 86-87) ที่ได้กล่าวถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการพัฒนาประชาธิปไตยของคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “ความสามารถในการพัฒนาประชาธิปไตยระดับหมู่บ้านในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน” ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ด้านรายได้ มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับความสามารถในการพัฒนาประชาธิปไตยระดับหมู่บ้านของคณะกรรมการหมู่บ้าน กล่าวคือ คณะกรรมการหมู่บ้านมีรายได้แตกต่างกันจะมีความสามารถในการพัฒนาประชาธิปไตยที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

- คณะกรรมการหมู่บ้านมีรายได้ต่ำจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาประชาธิปไตยน้อยกว่าคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีรายได้สูง
- คณะกรรมการหมู่บ้านมีรายได้ต่ำ จะปฏิบัติหน้าที่เผยแพร่ประชาธิปไตยให้กับราษฎรในหมู่บ้านน้อยมีสัดส่วนมากกว่าผู้มีรายได้สูง

สรุปว่า รายได้ขององค์กรชุมชนสะท้อนถึงศักยภาพของชุมชน โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ บ่งบอกถึงความอยู่ดีมีพัฒนาของคนในชุมชน ตลอดจนความเจริญในด้านสาธารณูปการอื่น ๆ อีกด้วย ฉะนั้น เพื่อทราบผลสะท้อนของรายได้ชุมชนต่อการพัฒนาความเจริญ ความอยู่ดี ความมีสุขของประชาชนในชุมชนอย่างไร ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษารายได้ของชุมชน เป็นตัวแปรสำคัญในการวิจัยครั้งนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเรื่องที่ศึกษา มีต่อไปนี้ดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

งานนิพนธ์เรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแบบพอเพียง ตามแนวพระราชดำริน ในจังหวัดจันทบุรี ของ อนุพงศ์ ถาวรวงศ์ (2542) พบว่า บุคลากรภาครัฐไม่สามารถปฏิบัติตามนโยบายของกระทรวงได้ เนื่องจากบุคลากรมีไม่เพียงพอ ขาดคุณภาพ ประชาชนไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร การจัดตั้งกลุ่มยาก เพราะประชาชนส่วนมากดำรงชีวิตในลักษณะปัจเจกชนนิยม ไม่ชอบ ร่วนวาย ส่วนในอำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอสอยดาว และอำเภอแก่งหางแมว ประชากรส่วนใหญ่ มาจากการย้ายถิ่นและอยู่รวมกลุ่มกัน แต่ยากจนและไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ด้านงบประมาณ และด้านวัสดุอุปกรณ์ที่จำกัดในการให้บริหารามีไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน และมีผู้ใช้บริการมากขึ้น ด้านการบริหารจัดการ พบว่า ผู้บริหารไม่ค่อยมีวิสัยทัศน์ในการวิเคราะห์ พยากรณ์สถานการณ์ ผู้ปฏิบัติงานขาดความเอาใจใส่ในงานที่รับผิดชอบ นอกจากนี้ยังพบปัญหา ด้านสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ มลภาวะที่เกิดขึ้นจากการปนเปื้อนของสารเคมี ยาฆ่าแมลงในน้ำ ดิน และอากาศที่เกิดจากการทำเกษตรกรรม เป็นอาชีพลึก ด้านแนวโน้ม การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเองแบบพอเพียง ตามแนวพระราชดำริน ในจังหวัดจันทบุรี ในด้านการพัฒนาองค์การทาง เศรษฐกิจและด้านการพัฒนาบุคลากร พบกว่า ในเรื่องการบริหารจัดการควรได้มีการบูรณาการ ร่วมมือกันในทุกองค์การ พัฒนาบุคลากรให้มีความสามารถหลากหลายโดยมีประชาชนเป็น เป้าหมายหลักในการพัฒนา การพัฒนาบุคลากร ประชาชนต้องช่วยเหลือตนเองมากขึ้นและ ต้องมีส่วนในการดูแลรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

นวลโย วัฒนกุล (2545, หน้า 75) ได้วิจัยเรื่องเศรษฐกิจชุมชนและชุมชนพึ่งตนเอง กรณีศึกษา : โครงการเกษตรกรรมทางเลือกและอุตสาหกรรมชุมชน ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อ การพัฒนาแม่บ้าน บ้านยางแดง ตำบลคูยาศหมี อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา จากการศึกษา พบว่า ชุมชนมีการเรียนรู้อย่างบูรณาการ และมีแนวโน้มที่จะสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ด้วยการคิดและแก้ปัญหาเศรษฐกิจ เริ่มจากการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เป็นกิจกรรมที่ทำให้สมาชิก มีเงินออม มีแหล่งเงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ และได้รับเงินปันผลจากดอกเบี้ยที่จ่ายไป อีกทั้งการผลิต เพื่อการบริโภคทำให้รายครัวเรือนมีอาหารพอเพียงต่อการบริโภค ส่วนที่เหลือจากการบริโภคแล้ว สามารถนำไปขายทั้งในและนอกชุมชนจะเห็นได้ว่าเมื่อชาวบ้านไม่เป็นหนี้และมีเงินออมของตน เขาก็มีอิสระและคิดอ่านเพื่อการเรียนรู้ได้อย่างเสรี ทำให้องค์กรประชาชนช่วยเติมเต็มความต้องการ ของสมาชิกได้ พร้อมทั้งมีการเลือกการประกอบอาชีพที่บำรุงรักษาสภาพแวดล้อม สังคมและ วัฒนธรรมนอกจากนี้ชุมชนยังไม่ได้โคດเคี้ยวตนเองออกจากการพัฒนาอุตสาหกรรมด้วยการพัฒนา อาชีพด้านการตัดเย็บภายในชุมชน คือปรับให้เข้ากับวิถีชุมชนแทนการออกไปประกอบอาชีพนี้ นอกชุมชน

กล่าวได้ว่า เศรษฐกิจชุมชนและการพึ่งตนเองตามกรณีศึกษานี้เป็นระบบเศรษฐกิจที่ 3 คือ ระบบเศรษฐกิจแบบสมาชิกภาพ มีพัฒนาการมาจากการที่ครอบครัวมีการผลิตเพื่อให้พอเพียง แก่การบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือนำมาขายและเก็บออมไว้ใช้เมื่อถึงคราวจำเป็นโดยการรวม กลุ่มกันสะสมทุนด้วยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เมื่อออมได้มากขึ้นทำให้มีทุนมากขึ้น และผลผลิต ทางการเกษตรที่ได้มีความพอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือน ทางกลุ่มก็สามารถที่จะทำธุรกิจ ชุมชน เพื่อที่จะนำผลผลิตที่มีเกินความต้องการบริโภคแล้วไปจำหน่ายโดยตรงหรือแปรรูปส่งขาย ออกนอกชุมชน ผลกำไรที่ได้นำมาแบ่งปันให้สมาชิกและจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกผู้ด้อยโอกาส ในชุมชนและนอกชุมชน นอกจากนี้การรวมกลุ่มดังกล่าวยังกลายเป็นศูนย์กลางในการรับบริหาร จากองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนและมีอำนาจต่อรองได้ทั้งกับภาครัฐกิจต่าง ๆ และภาครัฐ เช่น การได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินโครงการประเภทที่ 1 โครงการเสริม กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน จากกองทุนเพื่อสังคม การได้งบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลให้ทำโครงการนำร่องเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เป็นต้น

วินัย สุปินะ (2544) ได้วิจัยเรื่อง การดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติของกรมการพัฒนาชุมชนในจังหวัดน่าน เพื่อทราบลักษณะ ส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและประธานกลุ่มกิจกรรมในจังหวัด น่าน ตลอดจนต้องทราบทัศนคติ ความคาดหวังของเจ้าหน้าที่เหล่านั้นในผลการดำเนินงานตาม โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียง ในจังหวัดน่าน ตามที่กระทรวง มหาดไทยกำหนดไว้ 9 ด้าน กล่าวคือ (1) การเกษตรผสมผสาน(ทฤษฎีใหม่) และการเกษตรยั่งยืน (2) การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน (3) กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ และเงินทุนหมุนเวียนในชุมชน (4) การพัฒนากลุ่มอาชีพ (5) การทำฝักรักษาขององค์กรเอกชน

(6) การจัดลานค้าชุมชนและตลาดนัดชุมชน (7) การพัฒนาเครือข่ายร้านค้าชุมชน (8) ประชาคมอำเภอ (9) จัดตั้งศูนย์บริหารแบบเบ็ดเสร็จด้านการเกษตร พบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดมีทัศนคติที่ดีต่อบริบทของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ และมีความคาดหวังว่าการดำเนินงานจะประสบผลสำเร็จมากในทุกกิจกรรมของโครงการ

สุวรรณี เจริญนาน (2542) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของโรงเรียนประถมศึกษาในการสร้างความมั่นคงแก่ชุมชนชายแดน ไทย-กัมพูชา ในอำเภอสอยดาว โดยศึกษาแนวทางเพื่อพัฒนาบทบาทของโรงเรียนเพื่อสร้างความมั่นคงแก่สถาบันทางสังคมของชุมชนชายแดน 5 สถาบัน คือ สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง การปกครอง สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา สรุปผลการศึกษาพบว่า

1. ในด้านสถาบันครอบครัว ชุมชนชายแดนให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านและต้องการส่งเสริมการศึกษานอกระบบแก่ผู้ปกครอง

2. ในด้านสถาบันเศรษฐกิจ ชุมชนชายแดนมีความต้องการส่งเสริมเรื่องสหกรณ์ และมีความต้องการให้สานิตงานโครงการส่งเสริมอาชีพประสานงานการใช้เทคโนโลยีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

3. ในด้านสถาบันการเมืองการปกครอง ชุมชนชายแดนมีความต้องการให้ส่งเสริมกิจกรรมประชาธิปไตย และส่งเสริมเผยแพร่ความรู้เรื่องสิทธิและหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ

4. ในด้านสถาบันการศึกษา ชุมชนชายแดนมีความต้องการส่งเสริมเผยแพร่การให้ความรู้แก่กลุ่มอาชีพ และมีความต้องการป้องกันตนเองและแก้ปัญหาภัยอันตรายบริเวณชายแดน

5. ในด้านสถาบันศาสนา ชุมชนชายแดนมีความต้องการที่จะเผยแพร่คำสอนพุทธศาสนาและการเผยแพร่ความรู้โดยกลุ่มบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือ

พระพงษ์ สดประเสริฐ (2544) ได้วิจัยเรื่อง การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี เพื่อศึกษาชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี ด้านวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และวิเคราะห์แนวทางเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนตำบลพลวงทองเป็นชุมชนเกิดใหม่ มีการตั้งถิ่นฐานถาวรประมาณ พ.ศ. 2515 เป็นชุมชนที่มีความงามตามธรรมชาติ และมีความสำคัญทางโบราณคดีที่มีการพิสูจน์แล้ว ประชาชนส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากการปลูกพืช และไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเนื่องจากเป็นเขตปฏิรูปที่ดิน แนวทางเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ กระบวนการ 3 ส ดังต่อไปนี้

ส 1 คือ สร้าง หมายถึง ร่วมกันสร้างกลุ่มชาวบ้านที่มีระบบจัดการแบบใหม่ ที่เรียกว่ากลุ่มการเรียนรู้ โดยมีปัจจัยเริ่มต้นอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ 1) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง 2) ผู้นำชุมชน 3) องค์ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม

ส 2 คือ เสริม หมายถึง การเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่กลุ่มที่สร้างขึ้น ให้เป็นกลุ่มเข้มแข็ง โดยเสริมการเรียนรู้ระดับบุคคล และระดับกลุ่มซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน มีปัจจัยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ 2 ประการ ได้แก่ 1) องค์การภายนอก 2) กองทุนสนับสนุนการเรียนรู้

ส 3 คือ สืบสาน หมายถึง การสืบสานให้กลุ่มเข้มแข็ง โดยเชื่อมโยงเครือข่าย 2 ระดับ คือ 1) เชื่อมโยงภายในชุมชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เพื่อเป็นชุมชนเข้มแข็ง 2) เชื่อมโยงกับชุมชนเข้มแข็งและองค์การภายนอกชุมชน เพื่อให้ชุมชนรักษาสภาพชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนสืบต่อไปได้

อุดม สิงห์คำฟู (2542) ได้วิจัยเรื่อง ลานวัด ลานใจ ลานกีฬากับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง กรณีศึกษา : วัดน้ำจำ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อศึกษาความคิดเห็นของบุคคลในบ้านวัดน้ำจำที่มีต่อโครงการนี้ รวมทั้งเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะหรือแนวทางแก้ไขปัญหาในการดำเนินงาน

กิจกรรมลานวัด เป็นการทำกิจกรรมให้บริเวณวัดสะอาด ร่มรื่น มีการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิเช่น การพานุตรหลานมาเดินเล่น การมาพักผ่อนกับบรรยากาศที่สงบเงียบในวัด มีการร่วมกิจกรรมด้านการเมือง การปกครองท้องถิ่น กิจกรรมต่อต้านยาเสพติด โรคเอดส์ มีการประกอบอาชีพ ผู้เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่เห็นว่ามีประโยชน์ ทำให้คลายเครียด สบายใจ มีการชักชวนเพื่อน ๆ มาร่วมกิจกรรมมากขึ้น

กิจกรรมลานใจ เป็นกิจกรรมที่พัฒนาจิตใจ ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางศาสนา เช่น การฟังเทศน์ การนั่งสมาธิ การทำพิธีทางศาสนา เป็นต้น

กิจกรรมลานกีฬา เป็นกิจกรรมออกกำลังกาย เช่น มีการเล่นกีฬาฟุตบอล มวย เปตอง เป็นต้น ผลจากการวิจัยพบว่า กิจกรรมที่ควรดำเนินการในกิจกรรมลานวัดทุกกิจกรรมอยู่ในระดับที่เห็นว่าควรดำเนินการอย่างยิ่ง โดยที่กิจกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดได้แก่ การจัดให้มีที่อ่านหนังสือหรือห้องสมุด เพื่อหาความรู้ และการจัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น ส่วนกิจกรรมที่ควรดำเนินการในลานใจ มีกิจกรรมที่ควรดำเนินการอย่างยิ่งที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การจัดอบรมจริยธรรมแก่เยาวชนและการจัดกิจกรรมส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรม จนถึงกิจกรรม การให้คำปรึกษา และฝึกให้รู้จักการคลายเครียดตามลำดับ

ส่วนกิจกรรมที่ควรดำเนินการในกิจกรรมลานกีฬา ทุกรายการมีระดับของความคิดเห็นของบุคลากรเห็นด้วยอย่างยิ่งที่ควรดำเนินการทุกรายการ โดยที่กิจกรรมการจัดสถานที่ออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาทั้งในร่มและกลางแจ้งจนถึงการจัดให้มีผู้ฝึกสอนหรือผู้นำและการจัดให้มีอุปกรณ์การเล่นกีฬาตามลำดับ ซึ่งจากโครงการดังกล่าวประชาชนมีความเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้ปัญหาต่าง ๆ ลดลงและเห็นว่าโครงการนี้ชาวบ้านทุกคนควรมีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนและโครงการนี้ควรจัดให้มีต่อไป

ประชินพร แพทย์รังษี (2544) ได้วิจัยเรื่อง การประเมินผลโครงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ในโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ศึกษาเฉพาะกรณีเกษตรกรในอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลความสำเร็จของโครงการ และศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า การดำเนินโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ มีความสำเร็จ โดยหลังจากเข้าร่วมโครงการ เกษตรกรจะรับการช่วยเหลือจากรัฐ โดยการขุดสระน้ำ, ช่วยเหลือด้านพันธุ์พืช, พันธุ์สัตว์และสนับสนุนเงินทุน 5,000 บาทโดยจัดสรรที่ดินของตนออกเป็น 4 ส่วนตามหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่ ในการเข้าร่วมโครงการเกษตรกรจะเพาะปลูกพืชที่หลากหลายซึ่งมีทั้งพืชสวนครัว พืชสวน สวนผลไม้ เลี้ยงไก่ และปลา ทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรดีขึ้น ซึ่งความสำเร็จพอสรุปได้ดังนี้

1. ด้านเทคโนโลยี สามารถทำให้เกษตรกรนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานร่วมกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่ได้รับการฝึกอบรมจากโครงการมาใช้ร่วมกันได้ ที่สำคัญพบว่าการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาการผลิตระหว่างเกษตรกรด้วยกันและการเพิ่มทักษะในการผลิตโดยอาศัยองค์ความรู้จากสถาบันราชภัฏ โดยการประสานงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
2. ด้านเศรษฐกิจ จากการหลากหลายของชนิดพืชที่เกษตรกรปลูกและสัตว์เลี้ยง ทำให้เกษตรกรมีรายได้ประจำวันจากการจำหน่ายพืชสวนครัวเฉลี่ยวันละ 300-500 บาท ต่อวัน และมีรายได้หลักจากการจำหน่ายผลไม้และสัตว์เลี้ยง ซึ่งจะมีปีละ 1-2 ครั้ง อีกทั้งยังทำให้ต้นทุนค่าครองชีพของเกษตรกรต่ำลงเนื่องจากภาระค่าใช้จ่ายด้านอาหารลดลง
3. ด้านทรัพยากร พบว่า มีการเกื้อหนุนกันระหว่างทรัพยากรพัฒนางวนอก สามารถนำมาใช้ผลิตทรัพยากรของท้องถิ่นวงใน ทำให้เกิดการผลิตตลอดปี และได้รับผลผลิตสูงสุดขึ้น
4. ด้านจิตใจ พบว่า เกิดการรักใคร่กลมเกลียว ช่วยเหลือกันมากขึ้นในชุมชน เกิดจิตใจที่มุ่งพัฒนาทั้งความรู้ของตนเอง และพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น
5. ด้านสังคม พบว่า ไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่าความสำเร็จด้านสังคมที่ชุมชนมี เช่น การเผยแพร่ชื่อเสียงความสำเร็จของชุมชน เกิดจากโครงการ ฯ ทั้งหมดเนื่องจาก เกษตรกรในแต่ละตำบลที่เข้าร่วมโครงการจะมีเพียง 3 คนเท่านั้น กอปรกับต้องอาศัยปัจจัยอื่น ๆ อีกมาก แต่ก็มีแนวโน้มว่าสังคมของชุมชนจัดขึ้นเนื่องจากเกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่ดีของผู้เข้าร่วมโครงการ จากประชาชนทั่วไป

ธนพรรณ ธานี (2545) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบบ้าน วัดและโรงเรียน ในการสร้างความเข้มแข็งชุมชนของจังหวัดหนองบัวลำภู มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) รูปแบบการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนในการสร้างความเข้มแข็งชุมชน 2) ลักษณะความเข้มแข็งของชุมชน 3) ปัจจัยที่มีผลต่อการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียนในการสร้าง

ความเข้มแข็งชุมชน และ 4) การพัฒนารูปแบบการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างบ้าน วัด และ โรงเรียน ในการสร้างความเข้มแข็งชุมชน จากผลการศึกษาพบว่า

1. รูปแบบการทำกิจกรรมร่วมกัน การทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างบ้าน วัด และ โรงเรียน ในการสร้างความเข้มแข็งชุมชน มีกิจกรรมที่ทำด้วยกันอย่างหลากหลาย บางกิจกรรมบ้านเป็น แก่นนำ บางกิจกรรมวัดเป็นแก่นนำ บางกิจกรรมโรงเรียนเป็นแก่นนำ แล้วแต่ลักษณะของกิจกรรม
 2. ลักษณะความเข้มแข็งของชุมชน จากการทำกิจกรรมระหว่างบ้าน วัด และ โรงเรียน ก่อให้เกิดความเข้มแข็งชุมชนในด้านความสามัคคี ความเสียสละ ความเชื่อและศรัทธาความห่วงใย ความสงบเรียบร้อย ความสำนึกในบ้านเกิดเมืองนอน ลักษณะของการทำกิจกรรมร่วมกันจะเป็น ระบบความสามัคคีและประเพณีปฏิบัติ
 3. การพัฒนารูปแบบการทำกิจกรรมร่วมกัน ระหว่างบ้าน วัด และ โรงเรียนในพื้นที่ ทดลอง พบว่า ต้องการการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน การรวมกลุ่มพัฒนาอาชีพ การตั้ง กลุ่มคนตรีกลองยาว การมีศูนย์สุขภาพวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการ จัดตั้งศูนย์ข่าวสารข้อมูล การอบรมธรรมะ การอบรมการป้องกันโรคเอดส์ และยาเสพติด การศึกษาดูงาน และการอบรมการเลือกตั้งและกฎหมายชาวบ้าน
- สิริวรรณ วิโสสงคราม (2543) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนตำบลมะกรูด อำเภอ โศกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ด้วยประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยในการพัฒนาชุมชน ลักษณะการพัฒนาชุมชน และผลกระทบจากการพัฒนาชุมชน จากศึกษาพบว่า
1. ปัจจัยการพัฒนาชุมชนตำบลมะกรูดปรากฏว่า จำแนกได้ 6 ด้าน คือ ผู้นำและสมาชิก ชุมชน ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัย ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน และปัจจัยด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ
 2. ลักษณะการพัฒนาชุมชนตำบลมะกรูด ปรากฏว่า ในการพัฒนาชุมชนทุกด้านได้ใช้ กระบวนการพัฒนาชุมชน 4 ขั้นตอน คือ ขั้นศึกษาปัญหาและความต้องการ ขั้นวางแผน ขั้นปฏิบัติ ตามแผนงาน และขั้นประเมินผลและติดตามผล โดยทุกขั้นตอนจะนิยมใช้วิธีการพัฒนาชุมชน วิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน และการใช้หลักประชาธิปไตยเป็นประจำ
 3. ผลกระทบจากการพัฒนาชุมชนตำบลมะกรูด ปรากฏว่า จำแนกได้ 4 ด้าน คือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ทำให้ถนนกระจายทั่วหมู่บ้านเป็นต้น ด้านเศรษฐกิจ เช่น ทำให้ฐานะ ทางเศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น เป็นต้น ด้านสุขภาพอนามัย เช่น ทำให้ชาวบ้านมีสุขภาพอนามัยดี ขึ้น เป็นต้น และด้านสังคมวัฒนธรรม เช่น ชาวบ้านมีการใฝ่รู้ ทำให้เกิดผู้นำ ทำให้เกิดความคิดแบบ พึ่งพาตนเอง เป็นต้น

งานวิจัยต่างประเทศ

สตินเนอร์ และคณะ (Stinner & Others, 1990 อ้างถึงใน ปรียานุช วิริยราชวัลลภ, 2539, หน้า 12) ได้ศึกษาเรื่อง ขนาดของชุมชน ตำแหน่งทางสังคมของบุคคลและความผูกพันต่อชุมชน พบว่า ระยะเวลาของการอยู่อาศัยมีความสัมพันธ์ในทางบวกต่อความผูกพันต่อชุมชนเนื่องจาก คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมภายในชุมชน และมีความสัมพันธ์กับ คนภายในชุมชนมากกว่า คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลาสั้นจึงทำให้ความผูกพันต่อชุมชนของ คนที่อาศัยอยู่เป็นเวลานานมีมากกว่า

บรันท์แลนด์ (Brundtland, 2526 อ้างถึงใน กรมการปกครอง, 2541, หน้า 83-84) ได้ ทำการวิจัยเน้นในประเด็นของการเปลี่ยนแปลงของโลกในด้านประชากร สิ่งแวดล้อม พลังงาน การเกษตร การอุตสาหกรรม การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ การพัฒนาเศรษฐกิจ การศึกษา สังคม และวัฒนธรรม และความร่วมมือระหว่างประเทศ ได้ตั้งประเด็นไว้ว่า ในอนาคตอันใกล้สังคม ทั้งมวลจะเผชิญปัญหาที่หนักหน่วงอะไรบ้าง ซึ่ง ได้ผลสรุปว่าคนส่วนใหญ่ในชนบทถูกผลักดัน สู่กระแสการพัฒนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยิ่งคนในชุมชนชนบทเข้าใกล้กระแสนี้มาก ยิ่งตกอยู่ใน สภาพของผู้แพ้ เพราะสังคมไม่เข้าใจกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมือง ทั้งยังต้องเผชิญหน้า กับปัญหาการเลือกปฏิบัติของผู้มีอำนาจ ความไม่สอดคล้องกันระหว่างวัฒนธรรม ชนบทกับ วัฒนธรรมเมือง และการขาดข้อมูล การศึกษา ความรู้ ความสามารถ ที่จะอยู่ในสังคมสมัยใหม่ ในสภาพเช่นนี้จะทำให้ชุมชนในชนบทต้องกลายเป็นผู้เคราะห์ร้ายของกระบวนการพัฒนา

สรุปจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจต้องมึ ความสัมพันธ์กันกับการดำเนินชีวิตของชุมชนโดยให้มีความถูกต้องตามหลักคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันทุกฝ่าย เพื่อพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้าสามารถ แก้ปัญหาและพึ่งตนเองได้ ด้วยความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจทำการวิจัยในเรื่องนี้